

Topografija i stratigrafija jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara: prvi podaci iz probnih arheoloških istraživanja

---

Ugarković, Marina; Konestra, Ana; Peter, Pio Domines; Korić, Martina; Turkalj, Kristina; Popović, Sara

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2023, XIX, 92 - 123**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.33254/aia.19.1.8>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:291:575317>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XIX - 2023

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Glavna i odgovorna urednica / Editor in chief
Katarina Botić

Tehnički urednici / Technical editors
Katarina Botić
Marko Dizdar

Uredništvo / Editorial board
Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Hrvoje Kalafatić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Siniša Krznar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Andreja Kudelić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Asja Tonc, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Marina Ugarković, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Mario Gavranović, Austrian Archaeological Institute, Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria
Boštjan Laharnar, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija
Alenka Tomaž, Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd, Srbija
Perica Špehar, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija
Miklós Takács, BTK Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities ELKH, Budapest, Hungary

Izdavački savjet / Editorial committee
Juraj Belaj, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Saša Kovačević, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Branka Migotti, Zagreb, Hrvatska
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ante Rendić-Miočević, Zagreb, Hrvatska
Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Tihomila Težak-Gregl, Zagreb, Hrvatska
Tatjana Tkalčec, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Željko Tomičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Hrvatska
Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar, Hrvatska
Snježana Vrdoljak, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Prijevod na engleski / English translation
Marko Maras i autori

Lektura / Language editor
Katarina Botić i autori (hrvatski jezik/Croatian)
Marko Maras (engleski jezik/English)

Nakladnik / Publisher
Institut za Arheologiju
Institute of Archaeology

Adresa uredništva / Editor's office address
Institut za arheologiju
/ Institute of Archaeology
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tel 385 (0) 1 615 0250
fax 385 (0) 1 605 5806
e-mail: iarh@iarh.hr
web: http://www.iarh.hr

Dizajn / Design
Umjetnička organizacija OAZA

Korektura / Proofreaders
Katarina Botić

Računalni slog / Layout
Hrvoje Jambrek

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indekse: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam. / Annales Instituti Archaeologici are included in the indexes: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam.

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. / Made with the financial support of the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia.

E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/en/aia> / E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom. / This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence.

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

Prethodna priopćenja Preliminary reports

7–18

Andreja Kudelić
Filomena Sirovica

Lončarski tehnološki potpis: prilog poznavanju ranog brončanog doba kontinentalne Hrvatske
Pottery technosignature: a contribution to the knowledge in the Early Bronze Age of continental Croatia

19–38

Alenka Tomaž
Monika Zorko

Prehistoric settlement at Ribnica near Brežice (south-east Slovenia)
Prapovijesno naselje u Ribnici kod Brežica (jugoistočna Slovenija)

39–52

Marina Ugarković
Eduard Visković
Martina Korić
Pio Domines Peter
Antonela Barbir
Martina Čelhar

Prapovijesni lokaliteti otoka Hvara: nove spoznaje o gradinama Vela Glava i Liković
Prehistoric sites on the island of Hvar: new insights about Vela Glava and Liković hillforts

53–61

Asja Tonc
Slavica Filipović

Bilješka o amfori s natpisom iz Osijeka
A brief note on an amphora with inscription from Osijek

62–69

Mislav Fileš
Ivana Ožanić Roguljić
David Ruß
Wolfgang Neubauer
Gerhard Stüttler

Geofizička istraživanja na prostoru sela Kopačevo (Baranja)
Geophysical survey in the area of the village of Kopačevo (Baranja)

70–75

Martina Korić
Marina Ugarković

ΚΑΣΙ[...] na otoku hvaru? Novi nalaz grčkog utega s grafitom iz Fara
ΚΑΣΙ[...] on the island of Hvar? A new find of a Greek loom weight with a graffito from Pharos

76–91

Marina Ugarković
Pio Domines Peter

Bilješka o lokalitetu Gradina (Vinogradišće) na otoku Visu
A note on the site of Gradina (Vinogradišće) on the island of Vis

92–123

Marina Ugarković
Ana Konestra
Pio Domines Peter
Martina Korić
Kristina Turkalj
Sara Popović

Topografija i stratigrafija jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara: prvi podaci iz probnih arheoloških istraživanja
Topography and stratigraphy of the south-eastern suburb of ancient Pharos: First data from trial archaeological excavations

Pregledni rad Review paper

124–142

Mateja Hulina

Analize organskih ostataka iz keramike i prijedlog procedure uzorkovanja keramičkih ulomaka s hrvatskih nalazišta
Organic residue analysis of pottery and sampling procedure for Croatian sites proposal

Stručni rad Professional paper

143-148

Marina Ugarković
Martina Korić

O aktivnostima i rezultatima druge godine
AdriaCos projekta (HRZZ UIP-2020-02-2419)
On activities and results of the second year of the
AdriaCos project (CSF UIP-2020-02-2419)

Prikaz Review

149-151

Katarina Botić

Arheologija općine Klakar – izložba i katalog,
Muzej Brodskog Posavlja, 2023.
Archaeology of Klakar Municipality – exhibition and
the catalogue, Museum of Brod-posavina County,
2023

Karta nalazišta Map of sites

1. Kopačevo
2. Osijek
3. Općina Klakar
4. Kurilovec – Belinščica
5. Ribnica kod Brežica
6. Vis – Gradina
7. Hvar – Vela Glava
8. Hvar – Stari Grad (Far, *Pharos*)
9. Hvar – Liković

Topografija i stratigrafija jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara: prvi podaci iz probnih arheoloških istraživanja

Topography and stratigraphy of the south-eastern suburb of ancient Pharos: First data from trial archaeological excavations

Prethodno priopćenje >
Antička arheologija
Preliminary report >
Classical archaeology

Marina Ugarković¹
Ana Konestra¹
Pio Domines Peter²
Martina Korić¹
Kristina Turkalj¹
Sara Popović³

(1) Institut za arheologiju
HR-10000 Zagreb
mugarkovic@iarh.hr
ORCID: 0000-0002-1134-7531
ana.konestra@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7726-6515
mkoric@iarh.hr
ORCID: 0000-0003-4028-4282
kturkalj@iarh.hr
(2) Ante Starčevića 31
HR-53270 Senj
peter.pio@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8725-8076
(3) Arheoprojekt
Ulica Crvenog križa 17
HR-10000 Zagreb
arheoprojekt@gmail.com

Primljeno Received 27. 06. 2023.
Prihvaćeno Accepted 30. 09. 2023.
doi.org/10.33254/aia.19.1.8

Ključne riječi: Stari Grad (otok Hvar), Far, antička arhitektura, kasna antika, keramika, novac, grob

Key words: Stari Grad (Hvar island), Pharos, ancient architecture, Late Antiquity, pottery, coins, grave

U radu se donose rezultati prvih probnih arheoloških istraživanja na prostoru jugoistočnog predgrađa antičkog Fara, danas Stari Grad na otoku Hvaru, gdje su recentna iskopavanja u okviru HRZZ AdriaCos projekta (2021. godine) na svjetlo dana iznijela nove podatke o topografiji, stratigrafiji i pokretnim nalazima koji doprinose poznavanju organizacije izvangradskog prostora, smještenoga na samome rubu Starogradskog polja. Dvije faze arhitekture otkrivene u jednoj od istraženih sondi (10A-W), a koje se smještaju u grčko i kasnoantičko razdoblje, te nalaz grčkoga groba pružaju uvid u promjene u korištenju toga izvangradskoga prostora, dok pokretni nalazi ukazuju na prehrambene navike i trgovačke kontakte unutar svakoga od zastupljenih razdoblja.

The paper presents the results of the first archaeological excavations conducted in the south-eastern suburb of ancient Pharos, the present-day town of Stari Grad on the island of Hvar, within the framework of the CSF AdriaCos project (in 2021), that brought to light new data on topography, stratigraphy, and artefacts that helps understand the organization of the extramural space bordering with the Stari Grad Plain. The structures from two phases, uncovered in one of the trenches (10A-W) and associated with the Greek and late antiquity periods, and the discovery of a Greek grave, provide insight into the changes in the use of this extra-urban space, while artefacts are indicative of the culinary habits and trade contacts within each of the represented periods.

Copyright © Autor(i)
The Author(s) 2023

Open Access This work is distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.
Open Access Ovaj rad dijeli se prema odredbama i uvjetima licence Creative Commons Attribution 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), koja dopušta neograničenu ponovnu upotrebu, dijeljenje i reprodukciju u bilo kojem mediju, pod uvjetom da je izvorno djelo ispravno citirano.

Uvod

Jedan od zadataka projekta AdriaCos je definiranje lokacije grčke nekropole Fara. S obzirom da smještaj nekropole valja tražiti izvan gradskih zidina te da je starijim istraživanjima Muzeja Staroga Grada definirano da segment južnoga gradskog bedema u blizini Remeta Vrta i Trafostanice nije građen u 4. st. pr. Kr. već je kasnija helenistička gradnja (Popović, Devlahović 2018: 391–392; Popović 2020: 109–111), potraga za nekropolom usmjerena je na prostor južno od pretpostavljene lokacije 'izvornih' bedema Fara u okolici crkve sv. Nikole (sl. 1), uz stari put prema Dolu. Na prostoru gdje prethodno nisu vršena arheološka sondiranja, a koji se i danas nalazi izvan gradske jezgre te je mahom korišten u poljoprivredne svrhe (maslinici, vinogradi i dr.), definirane su lokacije koje su potom pregledali detekcijski psi te su na gotovo istim položajima provedena geofizička mjerenja.¹ Položaji sonde o kojima je riječ u ovome radu definirani su na lokacijama gdje su se rezultati markacija pasa i geofizičkih anomalija poklopili te su istražene tijekom listopada i studenog 2021. godine (sl. 2).²

1 Rezultati multidisciplinarnih istraživanja koja su provedena na ovome prostoru u sklopu istraživanja projekta AdriaCos bit će prezentirani u zasebnome radu o metodologiji.

2 Uz voditeljicu i zamjenicu voditeljice, dr. sc. Marinu Ugarković i dr. sc. Saru Popović, u istraživanjima su sudjelovali Andrea Devlahović, dipl. arheol. (Muzej Staroga Grada), Martina Korić, mag. archeol., Antonela Barbir, mag. archeol. (IARH), studenti Pio Domines Peter, Marko Bibić i Joško Barbarić te Jure Tudor. Najljepše zahvaljujemo dr. sc. Slavenu Lupiju i g. Grguru Radoniću na dozvoli vršenja arheoloških radova na njihovoj zemlji te ugodnoj i informativnoj suradnji.

Metodologija

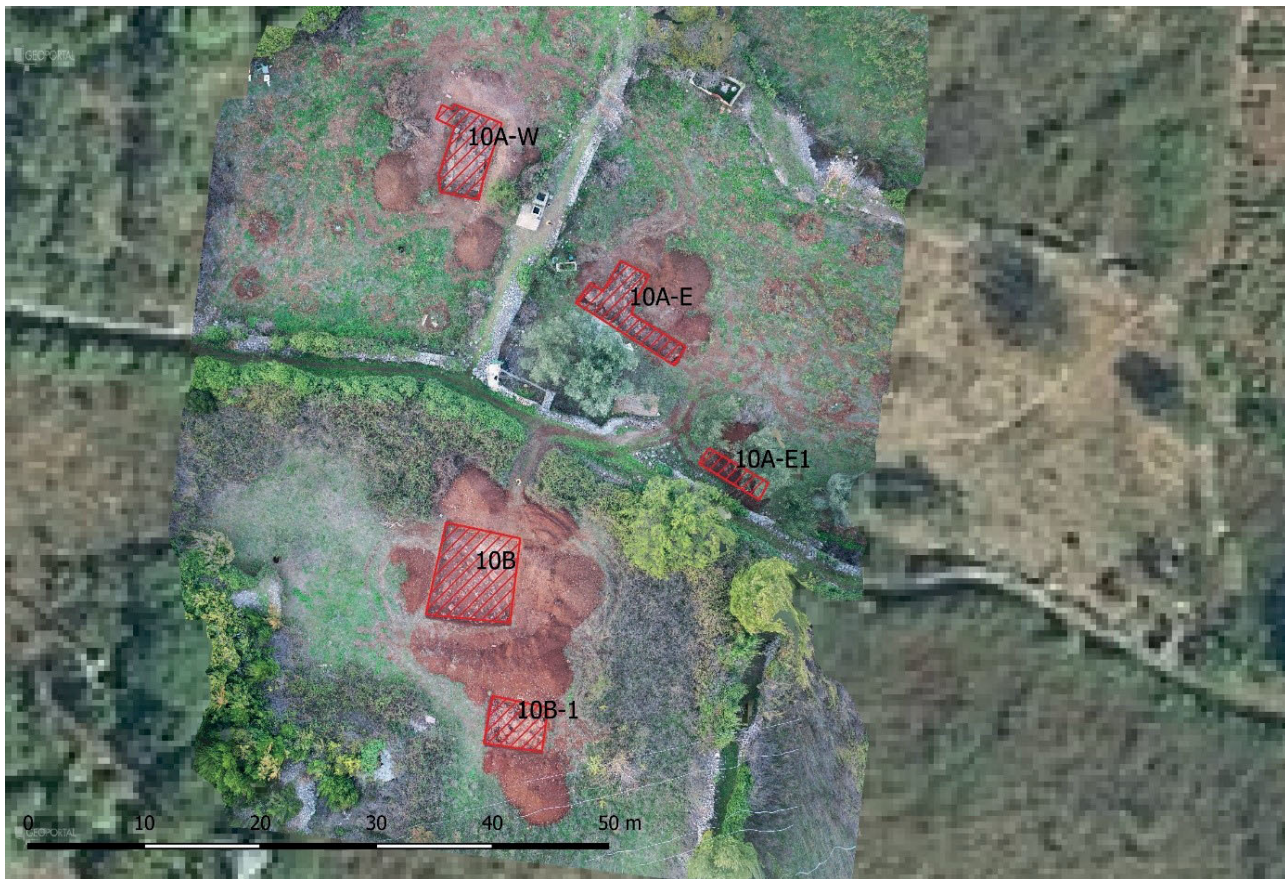
Navedena je zona u obuhvatu grčke podjele Starogradskoga polja te je presječena jednom od njegovih osi koju prati. Sonde 10A-W, 10A-E i 10A-E1 smještene su sjeverno od XVIII uzdužne osi grčke podjele zemljišta, u mladome masliniku (o Starogradskom polju v. Popović 2020). Razina zemlje s te strane puta puno je niža u odnosu na južnu stranu, gdje su postavljene sonde 10B i 10B-1. U radu se donose rezultati probnih istraživanja u navedenim sondama, i to kratki pregled stratigrafije i dokumentiranih struktura te pokretnih nalaza, a s ciljem definiranja kronologije korištenja ovoga izvangradskog prostora te karaktera aktivnosti koje su se na njemu odvijale kroz šire antičko razdoblje. Površinski je sloj uklonjen strojno, dok je ostatak kopan ručno. S obzirom da je utvrđeno da je u sondama 10 A-E1, 10 B te 10 B1 stratigrafija značajno poremećena, što je dijelom posljedica nasipavanja zemljanog materijala, a potom i višestrukoga i dubokog prekopavanja radi sadnje vinograda,³ pronađena dijagnostička građa nije detaljnije obrađivana, osim ako je riječ o posebnim

3 Uvid u stratigrafiju sonde 10B i 10B1 koje se nalaze na povišenom dijelu u odnosu na poljski put ukazuje na moguće nasipavanje tog dijela zemljišta za potrebe sadnje vinograda. Takvu pretpostavku podupire usmeni navod (usmeno pričćenje: Grgur Radonić) o nasipavanju poljoprivrednih parcela u jugoistočnom predgrađu zemljanom materijalom nastalim pri kopanju podruma i drugim radovima u užem području Staroga Grada. Tragom tog ključnog podatka nije moguće isključiti mogućnost da je dio pokretnih metalnih i keramičkih nalaza iz starijih razdoblja ovdje dospio zajedno s nasutim materijalom iz arheoloških slojeva u središtu grada. Dodatnu poremećenost stratigrafske slike osobito su uzrokovali intenzivni poljoprivredni radovi (krčenje, rigolanje) koji su uzrokovali visoku razinu usitnjenosti arheološkog materijala i vrlo homogenu stratigrafsku sliku u kojoj se jasno ističe depozit zahvaćen dubokom obradom zemlje (SJ 01 u sondama 10B i 10B1), a koji se često gotovo od vrha sonde pruža do same žive stijene.

Sl. 1 Stari Grad, položaj istraženih sonde (podloga: Geoportal DGU, digitalni ortofoto 2021. i 2022.; računalna obrada: M. Korić)

Fig. 1 Stari Grad, Hvar, position of excavated trenches (base: Geoportal DGU, digital orthophoto 2021 and 2022; computer processing by: M. Korić)

Sl. 2 Položaj sondi 10A-E, 10A-E1, 10A-W, 10B i 10B1 (izradila: Sara Popović)
Fig. 2 Position of trenches 10A-E, 10A-E1, 10A-W, 10B i 10B1 (made by: Sara Popović)

nalazima koji se uvrštavaju u općenitu raspravu o tome tipu materijala iz Staroga Grada. Iz ostalih je sondi izdvojen dijagnostički keramički materijal (ulomci kojima je bilo moguće definirati oblik i/ili tip), a koji su potom definirani prema kronologiji i keramičkim vrstama (stolno posuđe, kućansko posuđe, kuhinjsko posuđe i amfore) te analogijama s jadranskoga ili šireg prostora Mediterana. Nalazi su grupirani prema sondama te se u tab. 1 donosi sažeti pregled prema stratigrafiji svake sonde, dok se u tekstualnome dijelu rada nalazi obrađuju u kronološkome slijedu. Numizmatički nalazi iz svih sondi dodatno su izdvojeni u katalog (tab. 2), s obzirom na potrebu navođenja pojedinih značajki relevantnih za njihovu ispravnu obradu. Isto je učinjeno i za keramičke utege (tab. 3).

SONDA 10A-E i 10A-E1 (sl. 2)

Stratigrafska situacija

Ispod površinskoga sloja obradive zemlje (SJ 01), po sredini sonde, uočen je sloj paljene tamnosive zemlje s primjesama sitnijeg lomljenog kamenja (SJ 02). Sloj se nalazio iznad i oko strukture SJ 05 – tanjih kamenih ploča koje su se pružale iznad sloja žbuke (SJ 06). U istočnome i zapadnom dijelu sonde ispod SJ 01 odmah je uočen geološki sloj matične stijene (SJ 04). Sonda je

proširena prema sjeveru, na dijelu gdje je bilo razvidno da se struktura SJ 05 proteže ispod sjevernoga profila. Proširenje je bilo ograničeno na prostor dimenzija 2,8 x 6 m, a s obzirom na zasađena stabla maslina. Struktura (popločenje?) SJ 05 nije se pružala puno dalje prema sjeveru, već se ubrzo pojavila matična stijena. U ostatku proširenja uočeno je urušenje SJ 08 koje se sastojalo od nepravilnoga kamenja položenoga na matičnu stijenu. Vezan uz to urušenje je i sloj SJ 09 – tanji sloj žbuke u kojem je pronađeno nešto ulomaka keramičkoga građevinskog materijala, uglavnom tegula. U južnom dijelu proširenja i na prostoru originalne sonde (do SJ 06) nalazio se sloj crvene zemlje (SJ 07) u kojem je pronađena veća količina keramičkoga materijala, životinjskih kostiju i dva nalaza brončanoga novca (PN 12, 28). Ispod njega uočena je četvrtasta struktura SJ 10 koja se djelomično nalazi ispod južnoga profila. Građena je od tegula i kamenja postavljenih na nož, vezanih žbukom, i zapunjena crvenkastom zemljom (SJ 10a). Istočno od strukture SJ 10 i ispod SJ 06 pružao se sloj sivkaste zemlje (SJ 11) s nešto nalaza ulomaka tegula i nekoliko izdvojenih nalaza – brončani novac (PN 25), ulomak brončane igle (PN 26) i brončani privjesak (PN 27). Sloj se nalazio iznad sterilne crvenice na matičnoj stijeni.

U sondi 10 A-E1 ispod površinskoga obradivog sloja (SJ 01) već se nalazila

matična stijena (SJ 04) te nisu zabilježeni ostaci arheoloških slojeva ili struktura.

Pokretni nalazi (tab. 1; T. 1–9)

U sondama 10A-E i 10A-E1 prikupljeno je ukupno 775 keramičkih ulomaka iz 13 stratigrafskih jedinica. Od toga se 13 % odnosi na građevinski materijal, dok dijagnostički ulomci keramičkih posuda čine 16 % od ukupnoga broja ulomaka. Staklene posude zastupljene su s dva dna te četiri ulomka tijela. Uz to, pronađeni su ostaci životinjskih kostiju (64) i mekušaca (12), brončani nalazi (novac i dr.) te ulomak zidne žbuke s crvenim oslikom i jedna tesera mozaika.

Najraniji materijal iz sonde 10A-E veže se uz razdoblje 4. st. pr. Kr. Među stolnim posuđem, koje je izrađeno od fino pročišćene gline, zastupljena je isključivo crnopremazana keramika i to oblici čaša za piće te posuda za serviranje hrane poput zdjela i tanjura. Morfološki bliske karakteristike primjeraka dna (T. 2: 1; 3: 1; 5: 3) te izvijenih oboda skifa (T. 4: 1; 5: 6) sugeriraju njihovu dataciju (poodmaklo) 4. i 3. st. pr. Kr. (Ugarković et al. 2022: 38, T. 3: 34; za druge bliske primjerke iz Fara: Migotti 1989; Jeličić Radonić 1995; Miše 2005; Kirigin et al. 2002; Kirigin 2004), dok bi nešto zaobljeniji primjerak izvijenoga oboda mogao pripadati nekoj drugoj vrsti čaše za piće, moguće nekom od tipova kantara koji se javljaju od 4. do 2. st. pr. Kr. (T. 5: 5).

Prisutna su dva oblika zdjelica. Jedna je tzv. echinus zdjelica, s konveksnim obodom (T. 3: 3), odnosno prema dimenzijama u literaturi poznata kao tzv. soljenka, čiji su primjerci različitih dimenzija već pronalazeni u Faru, ali i na drugim srednjodalmatinskim lokalitetima (za Far: Jeličić Radonić 1995: 81, br. 2–3; 91, br. 4; Miše 2005: 37, sl. 12.3:20; Ugarković et al. 2022: T. 2: 20; za Isu: Ugarković 2019: 95; za Paklene otoke: Ugarković, Konestra 2018: 75–76; za Trogir: Kovačić 2002: 395, Fig. 18, desno, prve tri od gore; za Stobreč: Ugarković, Konestra 2020: 50, Pl. 1: 6; za rt Ploča: Šešelj 2010: 85–86; slične se posude javljaju i u sjevernoj Dalmaciji, npr. u Aseriji: Govorčin, Borzić 2018: 48–49, T. V: 2). Iako je vjerojatno da naš primjerak valja vezati uz 4. odnosno 3. st. pr. Kr., teško je ponuditi preciznu dataciju i provenijenciju s obzirom da su zdjele / zdjelice / soljenke s konveksnim rubom jedan od najčešćih oblika koji su se proizvodili u periodu od 4. do 2. st. pr. Kr. u nizu mediteranskih radionica (serija Morel 2700, Morel 1981; De Mitri, Mauro 2019: 286).

Drugi je tip zdjelice ravnoga gornjeg recipijenta koji se sužava prema dnu, s kraćim izvijenim obodom (T. 4: 2). Sličan, doduše malo zaobljeniji oblik poznat je iz nepoznatoga groba Ise (Ugarković 2019: 95, CP60) te naseobinskih slojeva Fara i Tragurija, gdje se datira u 3. i prvu polovicu 2. st. pr. Kr. (Migotti 1989: sl. 8: 1; Jeličić Radonić 1995: 69, br. 29; Kirigin et al. 2002: 247, T. V: B 3; Miše 2005: 37, kat. br. 21). Generalno su bliski i primjerci zdjelica T. 5: 4 i T. 5: 7, čije morfološki slične oblike nalazimo npr. u primjercima polupremazanih zdjela 3. i 2. st. pr. Kr. iz Korinta (James 2018: 103–104).

Na prisustvo zdjela ukazuju pronađene prstenaste stope (T. 5: 8; 6: 7), dok bi se morfološki razlikovala četvrtasta stopa (T. 3: 2), vjerojatno iz 4. st. pr. Kr.

Među tanjurima sačuvana su dva morfološki različita oblika, stariji primjerak sa zadebljanim obodom (T. 3: 4), koji nalazi analogije u tanjurima sredine i druge polovice 4. st. pr. Kr. (Rotroff 1997: 142), te oblik tanjura nešto mlađe datacije (3. – 2. st. pr. Kr.?) s blago zaobljeno-izdignutim obodom i pri vrhu neznatno konveksno-konkavnim profilom (T. 3: 5). Oba tipa tanjura prethodno su već poznata iz Fara (Jeličić Radonić 1995: 95, br. 8; Ugarković et al. 2022: T. 1: 10).

Ulomke vrčeva (T. 1: 1; 3: 6) moguće je smjestiti u kućansko posuđe i to stolne amfore vjerojatno jadranske odnosno farske produkcije, a najbližu analogiju nalazimo npr. kod olpa s naslikanim ukrasom listova koji se vežu uz 4. i 3. st. pr. Kr. (npr. Katić 2000: T. 2: 2; Ugarković et al. 2022: T. 4: 44), iako ih temeljem oboda ne možemo atribuirati baš toj keramičkoj vrsti.

Među amforama možemo istaknuti ulomke oboda amfore (T. 1: 2; 6: 8) koji bi ponagibu i strukturi mogli pripadati jednoj od varijanti tzv. prijelaznog tipa, koje oblikovno stoje između Korint B i grčkoitalskih amfora (Katić 2005: 56). Predložena je farska produkcija ovoga tipa amfora tijekom druge polovice 4. do u 3. st. pr. Kr. (Katić 2005: 56; 2009: 89–90), a osim u Faru, morfološki i fabrikatno bliski primjerci nađeni su npr. na gradini Sutilija poviše Trogira (Paraman, Ugarković 2021: 68–69).

Nešto je kasniji ulomak amfore s neznatno prstenasto zadebljanim obodom (T. 1: 3), smeđe-narančaste fakture s dosta bijelih primjesa, koji analogije nalazi u Faros 2 tipu amfore, za koju je predložena lokalna farska produkcija (Katić 2000: 50–51; 2019), iako neki autori smatraju da postoje indicije njene proizvodnje (i) u Isi (Čargo 2010: 176). Drži se da je riječ o zadnjem tipu farske amfore, datacije u (poodmaklo) 2. i 1. st. pr. K., čija jadranska distribucija, najgušća na njegovom srednjem dijelu, ukazuje na dinamiku trgovačkih odnosa Farana s lokalnim zajednicama (Katić 2019).

Posebnu kategoriju nalaza čine keramički utezi, kojih je pronađeno tri: dva piramidalnoga oblika s poravnatim gornjim dijelom (sl. 4: 1), a jedan diskoidnoga oblika (sl. 4: 9). Na diskoidnome utegu može se ispod perforacija primijetiti pravilno, kružno udubljenje, no nije sigurno da li je nastalo slučajno prilikom izrade ili služi kao oznaka na utegu. Prilikom prethodnih istraživanja na području Fara prikupljeni su brojni slični primjerci piramidalnih i diskoidnih utega (osobni uvid), ali samo je dio materijala do danas objavljen (Migotti 1986: 167; Jeličić Radonić 1995: 103, 112, 114, kat. br. 58; Kirigin 2004: 169; Čače et al. 2022: HV 10, HV 13–15). Zbog oblika koji se javlja kroz duže vremensko razdoblje, precizno datiranje piramidalnih utega nije moguće, dok se s druge strane, diskoidni utezi mogu povezati s helenističkim razdobljem iako se pojavljuju i ranije (Gleba 2008: 132 i

tamo navedena literatura; Topić 2017a: 177).

Najbrojniji metalni nalazi iz grčkoga i helenističkog razdoblja odnose se na numizmatičke nalaze. Farskoj kovnici iz 3. – 2. st. pr. Kr. mogu se pripisati dva komada novca (T. 9: 1–2; tab. 2: kat. br. 1–2), koji pripadaju istoj emisiji s prikazom muške glave na aversu i kantarosa na reversu. Brojni primjerci takvoga tipa novca već su pronađeni u Starome Gradu (Dukat, Mirnik 1979: 7–9; Jeličić Radonić et al. 2017: 246) i šire (usp. Ilkić, Šešelj 2017: 285). Uz to, emisijama dinasta Baleja pripadaju tri primjerka novca (T. 9: 4–6; tab. 2: kat. br. 4–6). O ilirskom dinastu Baleju nema podataka u pisanim izvorima, stoga je numizmatička građa jedini izvor koji posvjedočuje njegovu vladavinu. Pretpostavlja se da je vladao područjem srednjega i južnog Jadrana, a svoj novac kovao u kovnicama u Faru i Risanu. Još uvijek ne postoji suglasje o vremenu Balejeve vladavine i kronologiji Balejeva novca. Iako ga različite teorije mogu generalno smjestiti u kronološki okvir između sredine i druge polovine 3. i druge polovine 2. st. pr. Kr. (usp. Brunšmid 1998: 88; Šašel Kos 2007: 127; Uješ Morgan 2011: 118), nedavno otkriće ostave u Riznu koja je sadržavala 4546 primjeraka Balejevoga novca ponudilo je uporište za najaktualniju dataciju u razdoblje 260. – 230. g. pr. Kr. (Ciołek 2011: 93–103).⁴ Nekoliko je predloženih tipologija njegova novca (usp. Ciołek 2011: 104–107), a obično se prema mjestu kovanja i stilskim karakteristikama muške glave na aversu i prikazu Artemide s legendom na reversu izdvajaju dva osnovna tipa – farski i risanski (Brunšmid 1998: 88–97). Farskome tipu kod kojega se pojavljuje samo vladarevo ime *ΒΑΛΛΑΙΟΥ* pripada jedan primjerak (tab. 2: kat. br. 6), dok se druga dva primjerka (tab. 2: kat. br. 4–5), na osnovi stilskih osobina mogu s oprezom pripisati risanskome tipu gdje se uz vladarevo ime javlja i titula *ΒΑΣΙΛΕΩΣ*. Pojava Balejevoga novca u Starome Gradu nije rijetkost pa se ovi nalazi uklapaju među brojne, već poznate primjerke (Dukat, Mirnik 1979: 9–11; Jeličić Radonić et al. 2017: 246). U posljednje vrijeme, postupno se povećava broj objavljenih nalaza duž cijele istočnojadranske obale i šire, što ukazuje na emisiju velikih razmjera i geografski vrlo raširenu cirkulaciju Balejeva novca (usp. Ugarković, Visković 2018: 157, bilj. 20 i ondje citiranu literaturu).

Zanimljivo je istaknuti nalaz željezne strelice (sl. 5: 1) koja se veže uz grčki kulturni krug, a prvi je, zajedno s primjerkom iz sonde 10B1 (vidi niže u tekstu) primjerak ovog tipa grčke strelice na području srednjega istočnog Jadrana. Riječ je o tipu duge pomalo tupaste i „debele“ strelice na nasad s malim krilcima, koja pronalazi brojne analogije na grčkim lokalitetima, gdje se brončani i željezni primjerci datiraju u šire razdoblje od arhajskoga do helenističkog perioda, pretežito ipak u 5. i 4. st.

pr. Kr. (Kosmidou, Malamidou 2004: 140, Fig. 20; Baitinger 2009; Bellas 2020: 67). Nešto drugačije trobridne strelice prethodno su pronađene na lokalitetu Remete vrt (Katić 1995: 51, 55, br. 9).

Rimskome i kasnoantičkom razdoblju pripadaju ostali keramički te pojedini stakleni i numizmatički nalazi. Finome stolnom posuđu ranorimske datacije pripada nalaz T. 4: 3, a riječ je o Formi 80 istočne sigilate B (ES B) (Hayes 1985: 69–70, T. XV: 15) s datacijom u kasno 1. i prvu polovinu 2. stoljeća. Iako je teško samo temeljem ručke precizirati kronologiju ulomku amfore (T. 7: 1), prema istaknutom rošiću vjerojatno pripada rođskim amforama iz perioda 1. st. pr. Kr. – 2. st. po Kr. U kraj 2. i 3. stoljeća moguće je smjestiti ulomak T. 2: 2 koji pripada poklopcu afričkog kuhinjskog posuđa oblika Hayes 195 u produkciji C (Hayes 1972: 208; Bonifay 2004: 227) dok istovjetnom obliku i produkciji, ali moguće neznatno kasnijoj varijanti vjerojatno većih dimenzija, pripada T. 6: 2 (Hayes 1972: 208; Bonifay 2004: 227). Ranorimskome razdoblju po svoj prilici pripada i nekoliko ulomaka uljanica (T. 6: 4–6), no zbog izrazite fragmentiranosti teško ih je poblize definirati.

Znatno je brojniji materijal koji je moguće smjestiti u šire kasnorimsko i kasnoantičko razdoblje. U 5. i 6. stoljeće datiraju ulomci finoga stolnog posuđa sjevernoafričke i istočnomediteranske provenijencije. Ulomak T. 1: 7 pripada obliku Hayes 78 afričkoga crvenopremazanog posuđa i datira u 5. stoljeće (Hayes 1972: 127). Istoj bi produkciji mogao odgovarati i ulomak ruba i stijenke (T. 4: 5), koji podsjeća na pojedine varijante tipa Hayes 61, posebice one A/B = Sigillée Type 37 s datacijom u 5. stoljeće (Bonifay 2004: 167–171). Ulomak T. 4: 4 mogao bi se pripisati Form 2A LR C/Fokejskoga crvenopremazanog posuđa, s datacijom u kasno 4., eventualno početak 5. stoljeća (Hayes 1972: 327–329). Istome posuđu po svoj prilici pripada ulomak (T. 1: 6) koji odgovara obliku Form 8 iz druge polovine 5. i početka 6. stoljeća (Hayes 1972: 342), dok T. 4: 6 pripada obliku Form 3, odnosno njegovoj inačici F i datira u 6. stoljeće (Hayes 1972: 329–338).

U 4. stoljeće datira ulomak dublje zdjele (T. 3: 7) koja pripada sjeveroafričkoj kućanskoj keramici, obliku Commune 24 prema M. Bonifayu, odnosno jednome od kasnijih oblika koji potječu iz ranijih zdjela tipa Uzita 2 (Bonifay 2004: 265–268, Fig. 146: 1). Značajno je naglasiti da ovaj oblik dosad nije prepoznat na istočnome Jadranu. Također afričkoj proizvodnji i kućanskome posuđu pripada ulomak zdjele / tarionika (T. 5: 2), koji odgovara tipu Commune 13C/Fulford Bowl 22–23 = C.A.T.H.M.A. A1 te datira u razdoblje prve polovine – polovine 5. stoljeća (Bonifay 2004: 256–258, Fig. 139).

Kasnoantičko kuhinjsko posuđe prisutno je u različitim produkcijama porijeklom s istočnoga Mediterana i sjeverne Afrike, ali i moguće regionalne jadranske produkcije. Ulomak T. 4: 7 pripada tzv. *Late Roman micaceous Aegean Cooking Ware* obliku Stewpot 17 koji datira od

⁴ U slučaju jednog od primjeraka Balejevog novca (tab. 2: kat. br. 4), stilске karakteristike portreta s dugim izvijenim pramenovima mogle bi upućivati da se radi o barbariziranoj varijanti (Brunšmid 1998: 94).

druge polovine 4. do polovine 6. stoljeća (Sanders 1999: 471, Fig. 12; Slane 2000: Fig. 12; Riccato 2020: 164 s ranijom literaturom). Sličnoj produkciji, no lokaliziranoj na području Efeza (*Ephesos Grey Coarse Ware*), pripada ulomak ruba lonca (T. 6: 3) koji odgovara obliku Fulford 35 = C.A.T.H.M.A. B5, varijanti iz druge polovine 5 i početka 6. stoljeća (C.A.T.H.M.A. 1991: 35, Fig. 17; Turnovsky 2005: 636, Fig. 1; Warner Slane, Kiriatzi 2014: 910; Riccato 2020: 168). Mogućoj regionalnoj, jadranskoj ili prijalpskoj produkciji po svoj prilici pripada ulomak T. 6: 1. Riječ je o vrlo jednostavno oblikovanome loncu s prema van zakošenim i pri vrhu zaobljenim rubom, grube, crvenkastosmeđe fakture s brojnim bijelim primjesama i tamnosmeđe-sivom vanjskom površinom. Slični su lonci prisutni u Naroni na lokalitetu Augusteuma gdje su datirani u razdoblje 1.–3. stoljeća (npr. Topić 2004: 325, T. 8), no datacija bi se mogla pomaknuti i u ponešto kasnije razdoblje.

Amforama kasnoantičke datacije i istočnomediteranske provenijencije moguće je pripisati ulomke T. 5: 1 i T. 2: 3, koji pripadaju amforama LR 1 i LR 2. U prvome bi se slučaju moglo raditi, iako je ulomak ruba iznimno malen, o varijanti LRA 1A *transition* s kraja 5. i početka 6. stoljeća (Pieri 2005: 69–85, Fig. 25, Pl. 13: 3), dok je u drugome vjerojatno riječ o varijanti LR 2A, iako je samo na temelju ulomka ruba teško definirati točnu inačicu. U svakome slučaju, ove je amfore moguće smjestiti, a prema analogijama sa zapadnoga Mediterana, u razdoblje 5. i 6. stoljeća (Pieri 2005: 86–88). Ulomak ruba (T. 2: 4) propada afričkoj amfori Keay 25 varijanti Y, koja datira u 4. i prvu polovinu 5. stoljeća (Keay 1984: 198, Fig. 85: 4). Uz to, na temelju fakture i drugih značajki moguće je prepoznati i ulomke amfore LR 3, no s obzirom da nedostaju dijagnostički ulomci nije moguće definirati točan tip, stoga datacija ostaje široka i obuhvaća razdoblje od kraja 4. do početka 6. stoljeća (Pieri 2005: 94–101).

Među staklenim artefaktima ističe se ulomak čaše na visokoj nozi te ulomak boce / vrča. Djelomično sačuvana stopica čaše ima prstenasti rub i konično-konkavno dno (T. 8: 5). Izrađena je od zelenkastog stakla, prozirnog s mjehurićima u stijenci (promjer dna: 4 cm, debljina stijenke dna: 0,3 cm). Čaše na visokoj nozi imaju kružnu stopicu s cilindričnom stapkom i konusni ili zaobljeni recipijent. Služile su osim kao čaše za piće i kao uljane svjetiljke. Analogije pronalaze na nizu regionalnih lokaliteta (Erešove bare: Buljević 2001: 192, kat. br. 25; Salona: Buljević 2019: 101–103, kat. br. 22–29, 31; Gata: Fadić 1994: 213–214; Srma: Fadić 2005: 233–234, 252, kat. br. 16–18, 129; Majsan: Fisković 1983: 76, sl. 18–19; Elaiussa Sebaste: Gençler Güray 2009: 259; Fig. 3: 7–11; Isings 1957: forma 111; Pula: Jukić Buča 2018: 89–91, kat. br. 1–9; Veštar: Šimić 2014: 178, kat. br. 22, 47, 64; Naroni: Topić 2017b: T. 2: kat. br. 19–20, 24, 37, 51–52; 3: kat. br. 55; 5: kat. br. 75). Na pojedinim lokalitetima, čaše na visokoj nozi datirane su od 4. pa sve do 7. negdje i 8. stoljeća, no primjereni je

je staviti početak njihove proizvodnje u 5. stoljeće (Buljević 2019: 91; Jukić Buča 2018: 63). Ovi recipijenti uobičajeni su inventar ranokršćanskih objekata i služile su kao lampice, odnosno zavjetni „lumini“ (Buljević 2001: 171; Fadić 1994: 213; 2005: 228; Perović 2010: 44). Sačuvan je i djelomičan obod staklenog vrča / boce, čiji je rub izvijen prema van i onda prema unutra (T. 8: 6). Staklo je zeleno, prozirno s mjehurićima u stijenci (promjer ruba: 6 cm, debljina stijenke: 0,2 cm). Prema izradi oboda, moguće je riječ o rubu kuglaste ili cilindrične boce (Barkóczy 1988: T. XXIII: 288, 289; XXIV: 295, 296; XXV: 300–302; XXIX: 324–325).

Metalni i numizmatički nalazi prate navedenu kronologiju. Među najranije nalaze rimskog novca pripada primjerak koji bi se s oprezom mogao odrediti kao republikanski as (T. 9: 8; tab. 2: kat. br. 8), posebice temeljem aversa na kojem se naslućuje mogući prikaz desne strane Jana. Premda njegovu sigurniju determinaciju otežava loše stanje očuvanosti, oblik monete sa zaobljenim rubovima ukazuje na izradu lijevanjem, a istrošenost na dugo vrijeme optjecaja. Namjerno lomljenje novca povezano je s potrebom za novcem manje vrijednosti.

Među numizmatičkim nalazima izdvajaju se i dvije kasnoantičke monete. *Follis* s prikazom Krispa, sina Konstantina I, s natpisom *CAESARVM NOSTRORVM* iskovan je u Rimu između 317. i 326. godine (T. 9: 9; tab. 2: kat. br. 9). Nešto kasnijemu razdoblju druge polovine 4. stoljeća pripada novac cara Teodozija I s portretom carice Elije Flacile (*Aelia Flaccilla*) koji se može datirati između 378. i 383. godine (T. 9: 11; tab. 2: kat. br. 11). Iz Staroga Grada već potječe sličan primjerak koji je zabilježen na lokalitetu Remetin vrt (Jeličić Radonić et al. 2017: 272).

Po svoj bi se prilici i ključ PN 23 (sl. 5: 5), koji pripada bravi „na dvostruko guranje“ ili pomicanje, mogao smjestiti u rimsko razdoblje (npr. Crummy 1983: 125–126, Fig. 140: n. 4153), dok je igle sa svinutim krajem (sl. 5: 3–4) teško preciznije odrediti, kako tipološki tako i kronološki.

SONDA 10A-W (sl. 3: a–b)

Stratigrafska situacija

Ukupna površina sonde, koja je tijekom radova proširivana, iznosila je 30 m². Jednostavna stratigrafija koja je utvrđena ispod površinskoga sloja sastojala se od žučkastoga rahlog sedimenta s ostacima žbuke i većom količinom kamenja (SJ 02). U njemu je pronađena veća količina materijala (životinjske kosti i ulomci keramičkoga građevinskog materijala, najviše tegula). Južno od tog sloja uočeno je urušenje koje se sastojalo od veće količine kamenja, ulomaka keramičkoga građevinskog materijala i žbuke (SJ 04). Dokumentirana je i struktura SJ 03 – ostatak zida građenog od većih kamenih blokova. Također, na samome južnom rubu

sonde već se na ovoj razini pojavio geološki sloj matične stijene (SJ 05). Ispod ovih slojeva uočeni su ostaci nekoliko struktura (sl. 3: a-b), prva od kojih je struktura SJ 06 u jugoistočnom dijelu sonde, južno od SJ 03. Riječ je o ostacima zida građenog od četvrtastog kamenja različitih veličina, bez uporabe vezivnoga materijala. Zid se pruža u smjeru sjever – jug i na južnome dijelu skreće pod pravim kutom prema zapadu. Zid SJ 03 sa SJ 06 najvjerojatnije čini jedinstvenu strukturu. Paralelno s tim zidom, nalaze se ostaci zida SJ 07, u zapadnom dijelu sonde. Taj je zid također građen od četvrtastog kamenja različitih veličina, ali s obilnim korištenjem žbuke. Oba zida djelomično leže na sterilnoj crvenici i matičnoj stijeni, baš kao i SJ 08 – plitki i ograničeni sloj žbuke i šljunka (cca. 20 x 50 cm) vezan za strukturu SJ 07. Nešto sjevernije od SJ 06 i SJ 03 nalaze se ostaci još jednoga zida – SJ 09, koji je građen na isti način kao i SJ 07, dakle od četvrtastog kamenja uz obilno korištenje žbuke, te se proteže u smjeru istok – zapad. Oba su zida najvjerojatnije bila dio istoga objekta, s obzirom na identičan način gradnje. Također, u nastavku zida SJ 09 uočen je sloj žbuke koji se pruža u istome smjeru dalje prema istoku gdje ulazi pod istočni profil sonde (SJ 12).

Zapadno od zida SJ 07, uz sam rub sonde, uočen je SJ 10 – sloj crvenice s većom količinom kamenja manjih dimenzija u kojemu je nađeno

tek nekoliko ulomaka tegula. Na sjevernome dijelu sonde, ispod sloja orane zemlje nalazio se tamnosmeđi sloj prepun sitnoga kamenja i veće količine ulomaka žbuke (SJ 11), gdje je pronađena manja količina nalaza (uglavnom životinjske kosti) i jedan nalaz brončanoga novca (PN 16). Na vrhu sloja ležala su dva ulomka kamenog žrvnja (PN 15). Sloj se nalazi iznad sterilne crvenice i matične stijene.

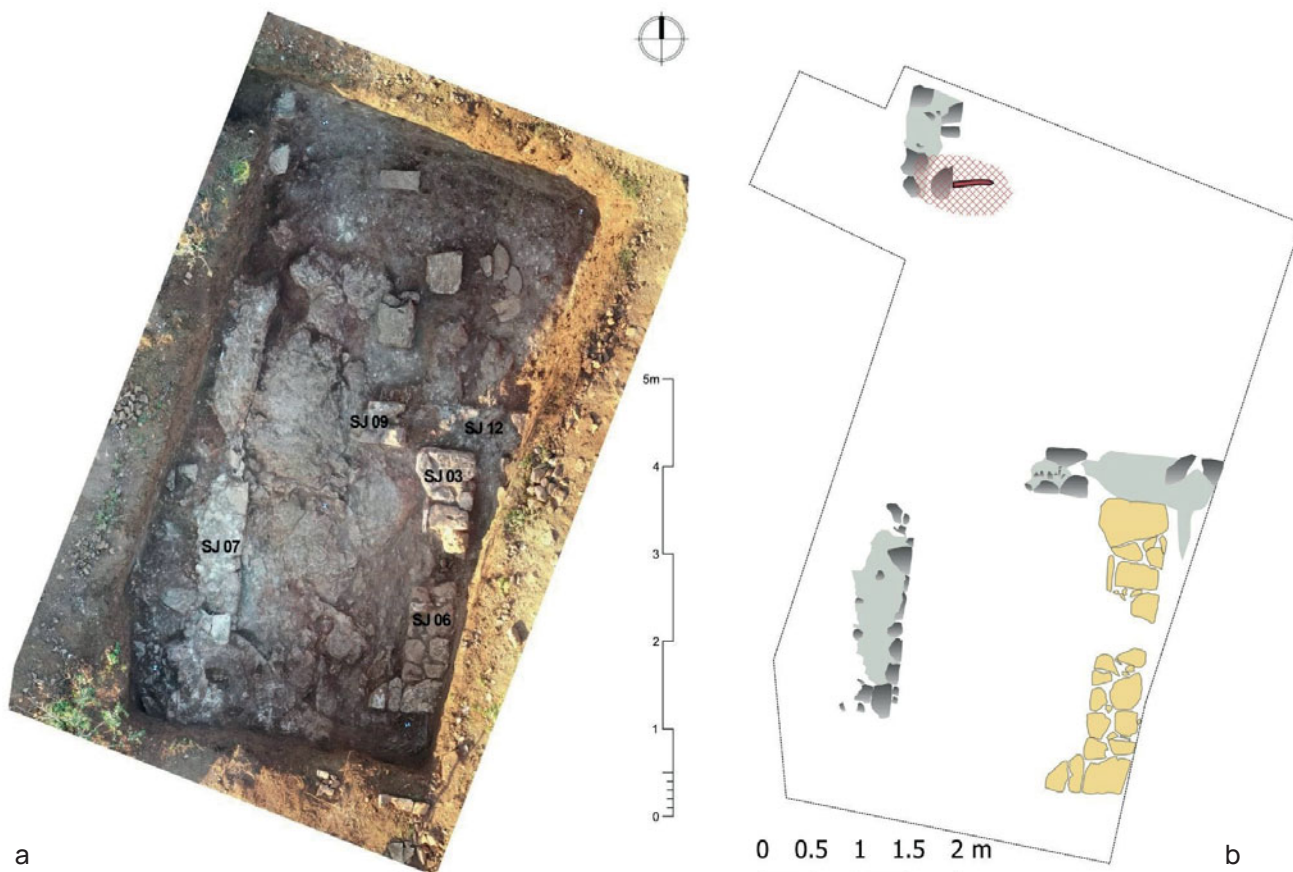
U sjeverozapadnom uglu sonde, ispod sloja žbuke, u škrapu žive stijene pronađen je paljevinski grob s više pokojnika te priloženim mačem i kopljem, uz koje je pronađen i niz keramičkih ulomaka, novac, igla te ostaci nošnje (staklene perle i prsten), po svemu sudeći iz 4. st. pr. Kr. Riječ je o prvom arheološki istraženom grobu koji se veže uz grad Far.⁵

Pokretni nalazi (tab. 1; T. 7–9)

U sondi 10A-W prikupljeno je 210 ulomaka keramičkih predmeta, među kojima se tek nekoliko ulomaka odnosi na građevinski materijal, a 24 % od ukupnog broja ulomaka je dijagnostičko. Staklene posude zastupljene su s devet ulomaka, a uz to pronađeni su ostaci životinjskih kostiju (70) i mekušaca (10), dok se posebno izdvajaju nalazi iz groba.

Najraniji keramički nalaz je pola vrčića (T. 8:1), koji je crnoprazan na donjem dijelu tijela, a datira se u podmaklo 4. – 3 st. pr. Kr. Vjerojatno je da je na

5 Grob će biti zasebno detaljno objavljen.

Sl. 3 Sonda 10A-W (a) i Sonda 10A-W (b), završna situacija (izradila: Sara Popović)
Fig. 3 Trench 10A-W (a) and Trench 10A-W (b), the final situation (made by: Sara Popović)

gornjem dijelu tijela bio slikani ukras, kao na ulomcima vrčeva s ukrasom listova za koje se pretpostavlja moguća farska proizvodnja (Katić 2000: 53–54).

Osim toga, od dijagnostičkih ulomaka kućanskoga posuđa iz razdoblja pr. Kr. ističe se primjerak oboda vrča (T. 8: 2), koji se može povezati s ranije spomenutim nalazima lokalnih stolnih amfora.

Među numizmatičkim nalazima posebnu pažnju valja posvetiti primjerku novca koji je pripisan Faru (T. 9: 3; tab.2: kat. br. 3) jer se, čini se, radi o primjerku farskoga prekova novca tipa muška glava / kantaros na monetu dinasta Baleja. Natakav zaključak upućuje detaljnija stilaska analiza aversa na kojem se razaznaje figura Artemide s dijelom natpisa [BA] ΛΛ[AIOY] na lijevoj strani koja je prekovana s muškom glavom okrenutom udesno. K tome, kao dodatni argument moguće je navesti grubu izvedbu kantarosa i oblik površine reversa na kojemu se jasno očituju tragovi prekivanja. J. Brunšmid navodi 11 primjeraka takvih prekova koji potječu s Hvara, a povezuje ih s posljednjom emisijom farskoga novca koju smješta u vrijeme nakon Baleja, odnosno u sredinu ili drugu polovinu 2. stoljeća (Brunšmid 1998: 52, 63).

Rimskome razdoblju mogao bi pripadati ulomak vrča pročišćene keramike (T. 7: 4), iznimno izvijenoga ruba i s trakastom ručkom na kojoj se nalazi kružna aplika (podložak za prst?). Analogije sličnih oblika (npr. tip Br2 iz Aquileie, Cividini 2021: 407–408, T. II: 5 s ranijom literaturom) upućivale bi na ranoantičku dataciju, iako se slične posude po svoj prilici javljaju sve do kasne antike. Istome vremenskom horizontu mogao bi pripadati i ulomak poklopca (T. 7: 3) koji također nalazi analogije u Aquilei, i to s poklopcima tipa 4 prema A. Riccato,

koja ih datira u razdoblje 1. i 2. stoljeća (Riccato 2020: 78, T. XLVI: 2, 3 s ranijom literaturom).

U kasnije razdoblje, odnosno kraj 2. i 3. stoljeće, smješta se ulomak ruba afričkoga kuhinjskog posuđa (T. 8: 3) produkcije C/A i oblika Hayes 197/Culinaire C/A Type 10 (Bonifay 2004: 225). U prvu polovinu 3. stoljeća mogao bi se smjestiti ulomak tave (T. 8: 4) koji odgovara obliku afričkoga kuhinjskog posuđa Hayes 181B, u produkciji B(?) (Bonifay 2004: 213–215).

Kasnoantičkome razdoblju moguće je pripisati ulomak LR C/Fokejske crvenopremazane keramike (T. 7: 6), koji odgovara dubokome tanjuru oblika Form 3H iz 6. stoljeća (Hayes 1972: 329–338). Kuhinjskome posuđu također kasnoantičke datacije pripisujemo ulomak ruba lonca (T. 7: 5), koji pripada nekoj od (zapadno) jadranskih produkcija te nalazi analogije na širem prostoru, npr. Aquileia – Fondi Cossar, tip 34.4, za kojega je predložena datacija od 4. do 7. stoljeća (Riccato 2020: 50–51, T. XXII: 3, s ranijom literaturom). Na temelju stijenke gruboga posuđa s ukrasom valovnice moguće je pretpostaviti i prisutnost lonaca tipa Classe iz 6. – 7. stoljeća (Brogiolo, Gelichi 1986: 297, T. II: 1–4; za prisutnost na istočnome Jadranu vidi Nowacki et al. 2022: 92).

Upitna je tipološka pripadnost ulomka T. 7: 2, no njegov ukras s apliciranim češerastim ukrasom svakako je zanimljiv i mogao bi indicirati porijeklo oblika i ukrasa iz keramike tankih stijenki ili neke druge vrste stolnoga posuđa, poput kasnoantičke glazirane keramike (vidi npr. Portulano 2002: 274, Fig. 1).

Također unutar ne dijagnostičkoga materijala nalazi se više ulomaka stijenki amfora s vodoravnim žljebovima / urezima, a koji bi mogli odgovarati amforama LR 1 i 2 koje su

Sl. 4. Keramički utezi za tkalački stan (snimila: M. Korić)
Fig. 4. Ceramic loom weights (photo by: M. Korić)

Sl. 5 Metalni nalazi (snimila: M. Korić)
Fig. 5 Metal finds (photo by: M. Korić)

zabilježene i drugdje na lokalitetu (vidi gore).

Među nekolicinom uzoraka građevinske keramike ističe se ulomak tegule s pečatom, na kojemu su vidljivi palmeta i slova P i A, potomje vjerojatno u ligaturi sa slovom N (sl. 6). Prema tome, ali i morfologiji slova koja odgovaraju klasičnoj kapitali, zasigurno je riječ o pečatu radionice Pansiana, i to proizvodnje razdoblju koje se smješta u Augustejsko doba (Matijašić 1983: 989; Juras, Jurković Pešić 2016: 36), iako pojedini autori pojavu natpisa Pansiana bez drugih atributa smještaju već od 43. g. pr. Kr. (Pellicioni 2012: 50). Tipološki pečat pripada tipu Righini/Pellicioni tip 2g (Righini 1998: 46; Pellicioni 2012: 96, Fig. 1), kakve nalazimo npr. u Burnumu, Bijaćima i lokalitetu Miri u Kaštel Starom (Juras,

Jurković Pešić 2016: 36; Vukov 2017: 447, tab. 9).

Sačuvana su tri dijagnostička ulomka staklenih posuda. Među njima se ističe još jedan ulomak čaše na visokoj nozi, od kojega je djelomično sačuvana stopica noge, blago konveksno uzdignuta s prstenastim rubom (T. 8: 7). Izrađena je od maslinasto zelenog stakla, prozirnog s mjehurićima u stijenci (promjer dna: 4 cm, debljina stijenka dna: 0,3 cm). Slijedom ranije navedenih analogija, i ovaj primjerak valja datirati u kasnoantički period, vjerojatnije u razdoblje od 5. do 7. stoljeća. Ulomak vrča zastupljen je obodom, čiji je rub izvijen prema van i onda prema unutra (T. 8: 8). Staklo je zeleno, prozirno s mjehurićima u stijenci (promjer ruba: 4 cm, debljina stijenke: 0,2 cm). Na

obodu je ostatak nalijepljene ručke u bijeloj boji. Najvjerojatnije je riječ o ranocarskom proizvodu, sudeći po najbližim analogijama (Buljević 2016: 272, kat. br. 812–813, Salona, 1. stoljeće; transparentna: 56, kat. br. 71, 72, nepoznato nalazište, 1. stoljeće; 60, kat. br. 81–82, Sirija, 1. stoljeće). Ipak, ulomak je premali da bi se sa sigurnošću moglo reći kojoj posudi pripada. Mogao bi biti dio vrča s trakastom ručkom na obodu. Od staklenih oblika zastupljena je i boca (T. 8: 9), od koje je ostalo sačuvano četvrtasto dno (debljina stijenki: 0,2 cm). Staklo je zelenkasto, prozirno s mjehurićima u stijenci, a puhanu je u kalupu. Na dnu je vidljiv žig koji se sastoji od dvije koncentrične kružnice. Četverokutni vrčevi su recipijenti s apliciranom jednom ili ponekad dvije rebraste ili glatke trakaste ručke. Najčešće su izrađivani od plavozelenog stakla slobodnim puhanjem ili puhanjem u kalupu. Primjerci puhani u kalupu obično su debljih stijenci i imaju reljefni žig na dnu. Motivi žigova su različiti, ali najbrojniju skupinu čine geometrijski oblici, najčešće koncentrične kružnice. Pretpostavka je kako su ti otisci bili zaštitni znak majstora. Osim kao stolno posuđe mogli su služiti i za transport tekućina. U široj upotrebi su od druge polovine 1. stoljeća i u upotrebi su tijekom dugog razdoblja. Pojedini primjerci se mogu naći i u 4. stoljeću. Rasprostranjeni su u cijelom Carstvu, ali više u zapadnim provincijama (Ettinger Starčić 2006: 254; Gregl, Lazar 2008: 67; Lazar 2003: 152). Analogije se mogu naći na brojnim nalazištima (Sisak: Baćani 2017: 81–83, kat. br. 89–92; Salona: Buljević 2016: 300, kat. br. 861; Červar Porat, druga polovina 1.–2. stoljeće: Ettinger Starčić 2006: 254, kat. br. 1–4; Istra: Fadić 1987: 100, 106, 107, sl. 1, 5–6; Argyruntum: Fadić 2006: 110, kat. br. 54–55, 57–59; Zadar: Fadić, Štefanac 2012: T. III: 5–20; XXXVI:

222–224; Bakar: Gregl, Lazar 2008: T. 8: 1, 4; Isings 1957: forma 50; Lazar 2003: forma 6.3; Narona: Topić 2017b: T. 9: kat. br. 105). Najbrojnija varijanta žigova, koncentrične kružnice, javlja se u raznim kombinacijama s jednim ili više krugova. Opća su pojava diljem Carstva, a analogije su potvrđene duž istočnih i zapadnih provincija (Fadić, Štefanac 2012: 9). Žigovi u obliku geometrijskih motiva javljaju se i na dnu četverokutnih staklenki (Fadić, Štefanac 2012: 19, 190–193, T. XXXVI–XXXIX).

Razdoblju kasne antike pripada *foliis* kovan za cezara Konstantina I (317.–337.) (T. 9: 10; tab. 2: kat. br. 10).

Uz spomenuto, pronađena su i dva ulomka okrugloga kamenog žrvnja (SJ 11).

SONDA 10B i 10B1

Stratigrafska situacija

Ukupna površina sondi 10B i 10B1 iznosila je 73 m². Ispod prvoga sloja (SJ 01) orane zemlje u sondi 10B uočen je geološki sloj matične stijene (SJ 02). Izuzetak je sloj tvrde, nabijene crvenkastosmeđe zemlje (SJ 03) koji se nalazio u sjeveroistočnom uglu sonde u kojemu je dokumentirana velika količina keramičkih nalaza, prvenstveno ulomaka keramičkog građevinskog materijala. Taj sloj, debljine 10–20 cm, nalazio se iznad matične stijene. Na samoj matičnoj stijeni pronađen je brončani novac (PN 03), a na jugozapadnom dijelu sonde i novovjekovna glazirana keramika koja potvrđuje da su suvremene poljoprivredne aktivnosti narušile stratigrafski kontekst prostora do same žive stijene. Baš kao i u obližnjoj sondi 10B, i u sondi 10B1 uočena je ista stratigrafija, s time da se ovdje SJ 03, sloj tvrde, nabijene crvenkastosmeđe zemlje nalazio u sjevernom dijelu sonde te je u njemu pronađena

Sl. 6 Ulomak tegule s pečatom (snimila: M. Korić; prilagodio: P. Domines Peter)
Fig. 6 Fragment of tegula with a stamp (photo by: M. Korić; adapted by: P. Domines Peter)

velika količina keramičkih nalaza i željezna strelica.

Pokretni nalazi

U navedenim sondama prikupljeno je 675 ulomaka keramičkih predmeta među kojima dijagnostički materijal čini 43 % od ukupnog broja ulomaka keramičkih posuda (103 ruba, 70 dna i 113 ručaka), a prikupljeni su ostaci životinjskih kostiju (8) i mekušaca (6).

Od posebnih nalaza mogu se istaknuti keramički utezi, od kojih je šest piramidalnoga tipa s poravnatim gornjim dijelom, a jedan četvrtasti (sl. 4: 2–8). Različitih su dimenzija i struktura te su gotovo svi samo djelomično sačuvani. Samo je jedan uteg u cijelosti sačuvan, a radi se o piramidalnome utegu koji na poravnatome vrhu sadrži urezani simbol „+“ (sl. 4: 4). Označavanje utega nije neuobičajeno te se često pronalaze utezi s otiscima različitih predmeta ili urezanim simbolima ili slovima, no njihova svrha još je uvijek stvar rasprave (Kirigin 2004: 169; Gleba 2008: 134–138 i tamo navedena literatura; Belanová–Štolcová, Gromer 2010: 16; Antolini, Marengo 2012).

Pronađeni novac pripada farskome tipu Balejeva novca kod kojeg se pojavljuje samo vladarevo ime ΒΑΛΛΑΙΟΥ (T. 9: 7; tab. 2: kat. br. 7). Dokumentirani primjerak željezne strelice pripada istom tipu koji je pronađen u sondi 10A-W.

Kontekstualna valorizacija

Stanje zatečeno istraživanjima, izuzev otkrivenoga groba, nije omogućilo uvid u konkretan sloj koji bi se vezao uz grčki i helenistički period grada Fara. Tone čudi, sobzirom naporemećenu stratigrafiju koja je dijelom uzrokovana kontinuitetom uporabe prostora u antici, a dijelom naknadnim višestrukim prekopavanjem i nasipanjem u kontekstu poljoprivrednih aktivnosti. Ipak, evidentno je da uz spomenuto razdoblje, barem ako bismo sudili prema načinu gradnje, možemo vezati ostatke dijela strukture iz sonde 10A-E (SJ 03 i 06), iako nije moguće govoriti o njenoj namjeni niti da li je ona bila istovremena s grobom ili je iz nešto kasnijega perioda. S druge strane, rijetka intaktna stratigrafija u sondama 10A-E i A-W indicira da je na tome prostoru u razdoblju kasne antike došlo do gradnje novih struktura, na što upućuju (kasno?) antički ostaci zidova u sondi 10A-W (SJ 07 i 09), dok bi nalazi žrvnja, kućanske i kuhinjske keramike mogli ukazivati na potencijalni, barem dijelom, naseobinski karakter same strukture. Na moguće postojanje ranije rimske faze mogao bi ukazivati nalaz tegule tipa Pansiana koji je zajedno s ulomkom staklenog vrča 1. stoljeća pronađen u urušenju (SJ 04) zajedno s novcem iz 4. stoljeća. Međutim, nije isključena mogućnost da je tegula reupotrebljena u kasnijem razdoblju. Ipak, nalazi iz sonde 10A-E, u sloju žbuke (SJ 06) i urušenju (SJ 08) te ispod kamenoga popločenja (SJ 05), jasno pokazuju da je popločenje, koje vjerojatno treba vezati uz nalaze mlađe strukture

u susjednoj sondi, moglo biti podignuto najranije početkom 5. stoljeća. Opisani nalazi sugeriraju da je tijekom antičkoga razdoblja, a najkasnije u kasnoj antici, došlo do prenamjene korištenja istraživanoga prostora, koje prelazi iz funeralne u gospodarsko-rezidencijalnu funkciju, a koja se na neki način zadržala do danas. Važan nalaz groba ostao je većim dijelom sačuvan jer se nalazio u dubokoj škrapu (izvan dohvata kasnijih aktivnosti), ali SJ 11 (10A-W) u kojemu su raniji nalazi pronađeni s ulomcima tijela kasnoantičkih narebrenih amfora, pokazuje da je do djelomičnoga oštećenja njegova površinskog dijela ili okolnog prostora moglo doći upravo tijekom kasnoantičke uporabe odnosno preinake prostora.

Uz navedeno, brojni pokretni nalazi, barem oni rezidualni u kasnijim antičkim slojevima, kao i oni iz malobrojnih neporemećenih kasnoantičkih slojeva, pridonose poznavanju različitih aspekata lokalnih prehrambenih navika koji se ogledaju u korištenju lokalnoga i uvezenog stolnog, kućanskog, i kuhinjskog posuđa te amfora. Svakako valja istaknuti i sedam grčkih keramičkih utega za tkalački stan, koji su vrijedan doprinos korpusu nalaza koji se vežu uz tkanje.

Ipak, valja se osvrnuti i na očigledni izostanak kasnohelenističkoga i ranorimskog materijala, koji sugerira da najgušći intenzitet uporabe prostora valja vezati uz razdoblja 4. – 2. st. pr. Kr. te kasnoantički period ili pak pretpostaviti potpunu obliteraciju ranijih nalaza tijekom kasnijih pregradnji, kao i moguće plansko deponiranje otpada nastaloga tijekom ranijih faza korištenja ovoga prostora. Naime, najbrojniji nalazi očigledno pripadaju posljednjoj fazi korištenja, nakon koje se ovaj prostor napušta, odnosno prestaje njegovo korištenje u naseobinske svrhe.

Primjerci ukupno 11⁶ komada novca uglavnom su dobro očuvani, izrađeni su od bakra i njegovih slitina, a nakon postupka konzervacije gotovo svi nalazi mogli su se pouzdano kronološki odrediti. Među primjercima novca dominantno su zastupljeni helenistički novci grčko-ilirskih kovnica (sedam primjerka Fara i Baleja), dok ostatak predstavlja rimski novac (četiri primjerka), od kojih jedan možda pripada vremenu Republike, a ostala tri carskome razdoblju. Rimski carski novac zastupljen je isključivo s monetama iz kasnoantičkoga razdoblja odnosno 4. stoljeća. Gledajući u cjelini, iako numizmatička građa uglavnom ima ograničenu interpretativnu vrijednost s

6 Prilikom iskopavanja među posebnim nalazima izdvojeno je 17 potencijalnih primjeraka novca. Nakon konzervatorskoga tretmana ukupno se 12 predmeta moglo sa sigurnošću pripisati kategoriji numizmatičkih nalaza. Na ovom mjestu obrađuje se 11 primjeraka, a jedan primjerak novca pronađen u grobnom kontekstu obraditi će se zasebno s drugim grobnim nalazima na drugome mjestu. Ostali predmeti uključivali su dva neodrediva komadića metala, jedan brončani čavličić i jednu olovnu plombu s natpisom *PESTER DAMPFMUHLE VICTORIA*. Vjerojatno se radi o plombi za pečačenje vreća brašna iz paromlina „Victoria“ iz Budimpešte koja se može datirati u drugu polovinu 19. stoljeća (https://bagseals.org/bagseals_001_001/JulianGouldFlourTriangleSeal, zadnji pristup 24.10.2022.)

obzirom na poremećeni i nesigurni stratigrafski kontekst, objava takvih nalaza također doprinosi upotpunjavanju slike optjecaja novca tijekom dinamičnog razvoja grada od helenističkoga razdoblja 3. i 2. st. pr. Kr. kada u monetarnoj strukturi Fara, uz novac Dirahija (Jeličić Radonić et al. 2017: 132–143), značajan udio zauzimaju epihorske emisije lokalne farske kovnice i Balejev novac, sve do kasnoantičkog razdoblja i cirkulacije velike količine novca u 4. stoljeću koji se obično tumači posljedicom intenzivnog kovanja zbog rastuće inflacije (Višnjić et al. 2010: 239–240).

Za kraj, ali svakako ne manje značajno kada je riječ o grčkome periodu grada, potrebno je još jednom osvrnuti se na nalaze željeznih grčkih strelica. S obzirom na njihovu dataciju i položaj izvan gradskih bedema primamljivo je dovesti ih u kontekst povijesnih narativa o sukobima između Grka i lokalnoga stanovništva. Ipak, činjenica da nisu pronađeni unutar definiranoga sloja (iako jedan primjerak leži na živoj stijeni, koja je možda bila dijelom hodne površine u spomenutom razdoblju), onemogućava njihovu kontekstualizaciju sa spomenutim povijesnim događanjima, pa se ne može isključiti da jer riječ, recimo, o nalazima koje valja vezati uz vježbanje ili lov, jer strelice nisu oružje koje se koristilo isključivo za ratovanje. Usprkos tome, one bi nedvojbeno mogle biti i materijalna ostavština spomenutih sukoba, a svakako su, uz nalaze iz obližnjega groba, jedini primjerci grčkoj oružja iz Fara.

Zaključak

Materijalni nalazi otkriveni u sondama istraženima 2021. godine u okviru HRZZ AdriaCos projekta na prostoru jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara, danas Stari Grad na otoku Hvaru, pružili su uvid u nove podatke o topografiji, stratigrafiji i pokretnim nalazima izvan gradskoga prostora, smještenoga na same početku Starogradskoga polja. Opisani ostaci arhitekture i pokretnih nalaza sugeriraju dinamične prostorne preinake, te prijelaz iz funeralne u gospodarsko-rezidencijalnu funkciju ovog prostora koja se na neki način zadržala do danas.

Napomene i zahvale

Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom *Transformiranje jadranskog kozmosa: otočnost, povezanost i formiranje globalnih identiteta predrimske Dalmacije* (AdriaCos, UIP-2020-02-2419), koji se provodi u Institutu za arheologiju u Zagrebu.

Najljepše zahvaljujemo kolegama Igoru Borziću i Miroslavu Katiću na sugestijama i komentarima oko keramike te Marko Dizdaru i Ivanu Radmanu-Livaji na pomoći oko klasifikacije oružja i pribavljanju literature. Zahvaljujemo, također, svim suradnicima AdriaCos projekta, i vanjskim suradnicima, koji su sudjelovali u ovom istraživanju.

Kratice

Abbreviations

RIC VII – Bruun, P. M., 1966, *The roman imperial coinage vol. VII, Constantine and Licinius (AD 313–337)*, London, 1966.

RIC IX – Perce, J. W. E. 1951, *The roman imperial coinage, vol. IX, Valentinian I to Theodosius I*, London, 1951.

Internetski izvor

Internet source

Geoportal DGU – Geoportal, Državna geodetska uprava / State Geodetic Administration, <https://geoportal.dgu.hr/> (27. 06. 2023.)

Literatura

Bibliography

Antolini, S., Marcengo, S. M. 2012, Scrivere i pesi da telaio. La documentazione dell'Italia romana, *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, Vol. X, 149–168.

Baćani, I. 2017, *Staklo Sisicije / Glass of Siscia*, katalog izložbe, Gradski muzej Sisak, Sisak.

Baitinger H. 2009, Punisch oder Griechisch? Bemerkungen zu einem Pfeilspitzentypus aus Olympia, *Archäologisches Korrespondenzblatt*, Vol. 39(2), 213–222.

Barkóczy, L. 1988, *Pannonische Glasfunde in Ungarn*, Studia Archaeologica 9, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Belanová-Štolcová, T., Grömer, K. 2010, Loom-Weights, Spindles and Textiles, Textile Production in Central Europe from the Bronze Age to the Iron Age, in: *North European Symposium for Archaeological Textiles (NESAT) X*, Andersson Strand E., Gleba M., Mannering U., Munkholt C., Ringgaard M. (eds.), Ancient Textiles series 5, Oxbow Books, Oxford, 9–20.

Bellas, I. 2020, Arrowheads from ancient Pella: A weapon a tool or a tool as a weapon?, *Eulimene*, Vol. 21, 65–100. <https://doi.org/10.12681/eul.32856>

Bonifay, M. 2004, *Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique*, British Archaeological Reports International Series 1301, Archaeopress Publishing Ltd., Oxford.

Brogio, G. P., Gelichi, S. 1986, Le ceramica grezza medievale nella pianura padana, in: *La ceramica medievale nel Mediterraneo Occidentale*, Atti del III Congresso internazionale, Siena (8–12 ottobre 1984), Faenza (13 ottobre 1984), All'Insegna del Giglio, Firenze, 293–316.

Brunšmid, J. 1998, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji* (M. Bonačić-Mandić, prijevod djela *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatien*, Wien, 1898), Književni krug, Split.

Buljević, Z. 2001, Stakleni inventar s Erešovih, Šiljegovih i Popovih bara u Vidu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 94, 165–193.

Buljević, Z. 2016, *Ranorimsko salonitansko i tilurijsko stakleno posuđe u kontekstu nalaza staklenog posuđa s područja provincije Dalmacije*, Unpublished PhD Thesis, University of Zagreb, Zagreb.

Buljević, Z. 2019, Staklo, in: *Salona iza Porta Andetria. Arheološka istraživanja u Ulici Stjepana Radića u Solinu*, Anić H. (ed.), katalog izložbe, Arheološki muzej u Splitu, Split, 89–194.

C.A.T.H.M.A. (Céramique Antiquité Tardive Haut Moyen-Age) 1991, Importations de céramiques communes méditerranéennes dans le Midi de la Gaule (Ve-VIII s.), in: *A ceramica medievale no Mediterraneo Occidental. IV Congresso Internacional*, Lisboa, 16–22 novembro 1987, s/ed., Campo Arquelógico de Mértola, Mértola, 27–48.

Ciolek, R. 2011, *Emisje króla Ballaios. Początki mennictwa w Ilirii*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Cividini, T. 2021, La ceramica comune di produzione italyca, in: *Aquileia. Fondi Cossar. 3.3. (1): I materiali ceramici*, Bonetti J., Mazzocchin S., Dobrova D. (eds.), Scavi di Aquileia II, Edizioni Quasar, Roma, 399–468.

Crummy, N. 1983, *Colchester Archaeological Report 2: The Roman small finds from excavations in Colchester 1971–9*, Colchester Archaeological Trust Ltd, Colchester.

Čače, S., Johnston, A., Kirigin, B., Šešelj L. 2022, *A Corpus of Greek Graffiti from Dalmatia*, Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 145, Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London Press, London.

Čargo, B. 2010, *Martvilo. Istraživanja jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine / Martvilo. Research into the south-west Issa necropolis up to 1970*, Katalozi i monografije 3, Arheološki muzej u Splitu, Split.

De Mitri, C., Mauro, F. 2019, Le Rouge et le Noir. La ceramica fine da mensa: continuità e cambiamenti nell'area ionico-adriatica nel corso del II sec. a. C., in: *Daily Life in a Cosmopolitan World: Pottery and Culture During the Hellenistic Period*, Proceedings of the 2nd Conference of IARPotHP Lyon, November 2015, 5th–8th, Peignard Giros A. (ed.), International association for research on pottery of the Hellenistic period 2, Phoibos Verlag, Wien, 285–299.

Dukat, Z., Mirmik, I. 1979, Numizmatička zbirka dominikanskog samostana u Starom Gradu na Hvaru, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Vol. 28(3), 3–13.

Ettinger Starčić, Z. 2006, Pregled staklene građe iz rimske vile u Červar Portu kod Poreča, *Histria antiqua*, Vol. 14, 245–259.

Fadić, I. 1987, Četverokutni i poligonalni stakleni antički recipijenti iz arheološkog muzeja Istre, in: *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju II*, Znanstveni sup Pula, 15–18. rujna 1982., Jurkić V. (ed.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 11(2) (1986), Hrvatsko arheološko društvo, Arheološki muzej Istre, Povijesno društvo Istre, Pula, 99–118.

Fadić, I. 1994, Kasnoantičko staklo u Gatima, in: *Gata. Crkva Justinijanova doba*, XIII Međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju, Jeličić-Radonić J., Crnković B., Čače S., Katić M., Fadić I., Bonačić Mandinić M., Kovačić V., Nikšić G., Hraste K., Bužančić R., Bačić Ž., Ostojčić B. (eds.), Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split, 213–226.

Fadić, I. 2005, Nalazi kasnoantičkog stakla na Srimi, in: *Srima – Prižba. Starokršćanske dvojne crkve*, Gunjača Z. (ed.), Muzej grada Šibenika, Šibenik, 220–237.

Fadić, I. 2006, *Argyrunum u odsjaju antičkog stakla*, Muzej antičkog stakla, Zadar.

Fadić, I., Štefanac, B. 2012, *Rimsko staklo Hrvatske. Radionički reljefni žigovi / Roman glass in Croatia. Workshop relief stamps*, katalog izložbe, Muzej antičkog stakla, Zadar.

Fisković, C. 1983, Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, III. s. Vol. 13, 65–80.

Gençler Güray, Ç. 2009, Early Byzantine glass finds from Elaiussa Sebaste (Mersin-Ayaş), in: *Annales du 18e Congrès, Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, Ignatiadou D., Antonaras A. (eds.), ZITI Publishing, Thessaloniki, 292–299.

Gleba, M. 2008, *Textile Production in Pre-Roman Italy*, Ancient Textile Series 4, Oxbow Books, Oxford.

Govorčin, P., Borzić, I. 2018, Prilog poznavanju helenističke keramike iz liburnske Aserije, *Asseria*, Vol. 14, 29–66.

Greğl, Z., Lazar, I. 2008, *Bakar. Staklo iz rimske nekropole / Bakar. The Glass from the Roman Cemetery*, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu V, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb.

Hayes, J. W. 1972, *Late Roman Pottery*, British School at Rome, London.

Hayes, J. W. 1985, Sigillate orientali, in: *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale. Atlante delle forme ceramiche. II: Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)*, Istituti della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, Roma, 1–70.

Ilkić, M., Šešelj, L. 2017, Noviji nalazi grčko-ilirskog novca s područja sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 110(1), 281–302.

Isings, C. 1957, *Roman glass from dated finds*, Archaeologica Traiectina II, J. B. Wolters, Groningen – Djakarta.

James, S. 2018, *Hellenistic pottery. The fine wares*, Corinth 7(7), American School of Classical Studies at Athens, New Jersey.

- Jeličić Radonić, J.** 1995, Pharos – antički grad, in: *Pharos. Antički Stari Grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja*, Jeličić Radonić J., Rauter Plančić B. (eds.), katalog izložbe, Muzejsko galerijski centar, Zagreb, 96–115.
- Jeličić Radonić, J., Gorické-Lukić, H., Mirković, I.** 2017, *Faros. III: Grčki, grčko-ilirski i rimski novac*, Književni krug, Split.
- Jukić Buča, V.** 2018, Staklo iz četvrti sv. Teodora u Puli / Glass from the St Theodore's quarter in Pula, *Histria archaeologica*, Vol. 48 (2017), 55–118.
- Juras, I., Jurković Pešić, F.** 2016, Tegule s pečatom iz antičke zbirke Arheološkoga Muzeja Zadar / Stamped tegulae from the Roman Antiquity collection of the Archaeological Museum Zadar, *Diadora*, Vol. 30, 31–75.
- Katić, M.** 1995, Ilirsko naselje u Starom Gradu, in: *Pharos. Antički Stari Grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja*, Jeličić Radonić J., Rauter Plančić B. (eds.), katalog izložbe, Muzejsko galerijski centar, Zagreb, 51–55.
- Katić, M.** 2000, Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 23–24 (1999–2000), 49–58.
- Katić, M.** 2005, Proizvodnja kasnih Korintskih B amfora u Farosu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 39, 51–59.
- Katić, M.** 2009, *Urbanistički i kulturni profil Isse*, Unpublished PhD Thesis, University of Zadar, Zadar.
- Katić, M.** 2019, Proizvodnja i raširenost amfora Faros 2 na istočnoj obali Jadrana, in: *Cambijev zbornik I. Zbornik radova posvećenih osamdeset godišnjici života Nenada Cambija*, Bužančić R. (ed.), Književni krug, Split, 121–131.
- Keay, S. J.** 1984, *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*, British Archaeological Reports International Series 196, Archaeopress Publishing Ltd, Oxford.
- Kirigin, B.** 2004, Faros, Parska naseobina. Prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 96, 9–301.
- Kirigin, B., Hayes, J., Leach, P.** 2002, Local pottery production at Pharos, in: *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana / Greek influence along the East Adriatic coast*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. god. u Splitu, Cambi N., Čače S., Kirigin B. (eds.), Književni krug, Split, 241–260.
- Kosmidou, E., Malamidou, D.** 2004, Arms and Armour from Amphipolis, Northern Greece. Plotting the military life of an ancient city, *Anodos. Studies of the Ancient World*, Vol. 4, 133–147.
- Kovačić, V.** 2002, Nuove scoperte nella Tragurion ellenistica, in: *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana / Greek influence along the East Adriatic coast*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, Cambi N., Čače S., Kirigin B. (eds.), Književni krug, Split, 375–395.
- Lazar, I.** 2003, *Rimsko steklo Slovenije / The Roman Glass of Slovenia*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 7, Založba Znanstvenoraziskovalnog centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana. <https://doi.org/10.3986/9789610503156>
- Matijašić, R.** 1983, Cronografia dei bolli laterizi della figulina pansiana nelle regioni adriatiche, *Mélanges de l'école française de Rome*, Vol. 95(2), 961–995.
- Migotti, B.** 1986, Grčko-helenistička keramika iz Staroga Grada na Hvaru, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. 19XIX, 147–171.
- Migotti, M.** 1989, Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru (II.), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. XXII, 19–43.
- Miše, M.** 2005, Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkom muzeju u Splitu (stari fond), *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 98, 25–48.
- Morel, J. P.** 1981, *Céramique campanienne: les formes*, École française de Rome, Rome.
- Nowacki, B., Konestra, A., Welc, F.** 2022, Preliminary typology and contextual analysis of Roman and late antique cooking wares from the Roman rural settlement at Podšilo bay on the island of Rab (north-eastern Adriatic, Croatia), *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XVIII, 88–119.
- Paraman, L., Ugarković, M.** 2021, Gradinsko utvrđenje Sutilija: nove spoznaje temeljene na arheološkim nalazima prikupljenim neinvazivnim istraživanjima, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 113 (2020), 41–99.
- Pellicioni, M. T.** 2012, *La Pansiana in Adriatico. Tegole romane per navigare tra le sponde / Pansiana na Jadranu. Rimski strešna opeka za plovo med obalama*, Comune di Voghiera, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ferrara.
- Perović, Š.** 2010, Osvrt na staklene priloge iz starohrvatskog groblja na Ždrijacu u Ninu, *Archaeologia Adriatica*, Vol. 4(1), 37–52.
- Pieri, D.** 2005, *Le commerce du vin oriental à l'époque byzantine (Ve-VI siècle). Le témoignage des amphores en Gaule*, Bibliothèque Archeologique et Historique 174, Institut Français du Proche-Orient, Beyrouth.
- Popović, S.** 2020, *Starogradska polje. Studija arheološkoga krajolika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Staroga Grada, Zagreb.
- Popović S., Devlahović A.** 2018, New answers to old problems: Revitalizing questions about the location of Pharos and its city walls, in: *Paros IV. Paros and its colonies*, Proceedings of the fourth international conference on the archaeology of Paros and the Cyclades Paroikia, Paros, 11–14 June 2015, Katsonopoulou D. (ed.), The Institute for Archaeology of Paros and the Cyclades, Athens, 377–398.
- Portulano, B.** 2002, La ceramica invetriata, in: *Nuove ricerche sul Capitolium di Brescia. Scavi, studi e restauri*, Rossi F. (ed.), Edizioni Et, Milano, 273–276.
- Riccato, A.** 2020, *Aquileia. Fondi Cossar. 3.2. La ceramica da cucina: produzioni italiane e orientali*, Scavi di Aquileia II, Quasar, Roma.
- Righini, V.** 1998, I bolli laterizi di età romana nella Cispadana. Le Figlinae (Parte prima), in: *Le fornaci romane. Produzione di anfore e laterizi con marchi di fabbrica nella Cispadana orientale e nell'Alto Adriatico*, Atti delle Giornate Internazionali, Rimini 16–17 ottobre 1993, Righini V. (ed.), Musei comunali – Rimini, Rimini, 29–52.
- Rotroff, S.** 1997, *Hellenistic pottery, Athenian and imported wheelmade table ware and related material*, The Athenian agora. XXIX, The American School of Classical Studies at Athens, New Jersey.
- Sanders, G. D. R.** 1999, A Late Roman bath at Corinth. Excavations in the Panaya Field, 1995–1996, *Hesperia*, Vol. 68(4), 441–480.
- Slane, K.** 2000, East-West trade in fine wares and commodities: the view from Corinth, *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*, Vol. 36, 299–312.
- Šašel Kos, M.** 2007, The Illyrian king Ballaeus – some historical aspects, in: *Empire, Illyrie, Macédoine... Mélanges offerts au Professeur Pierre Cabanes*, Berranger-Auserve D. (ed.), Collection ERGA Recherches sur l'Antiquité 10, Presses Universitaires Blaise Pascal, Clermont-Ferrand, 125–138.
- Šešelj, L.** 2010, Promunturium Diomedes: *Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju*, Unpublished PhD Thesis, University of Zadar, Zadar.
- Šimičić, M.** 2014, Antički stakleni nalazi iz Veštra / Antike Glasfunde aus Veštar, in: *Luka Veštar. Podvodno arheološko istraživanje u uvali Veštar kod Rovinja, Hrvatska, 2008–2014. / Der Hafen von Veštar. Eine unterwasserarcheologische Untersuchung in der Bucht von Veštar bei Rovinj, Kroatien, 2008–2014.*, Bekić L. (ed.), Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zadar, 167–177.
- Topić, M.** 2004, Keramika iz Augusteuma Narone, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 97, 69–93.
- Topić, M.** 2017a, Keramika, in: *Forum Naronitanum*, Marin E., Topić M., Glučina T. (eds.), Katalogi i monografije 2, Arheološki muzej Narona, Vid, 148–271.
- Topić, M.** 2017b, Staklo, in: *Forum Naronitanum*, Marin E., Topić M., Glučina T. (eds.), Katalogi i monografije 2, Arheološki muzej Narona, Vid, 272–311.
- Turnovsky, P.** 2005, The Morphological Repertory of Late Roman/Early Byzantine Coarse Wares in Ephesos, in: *LRCW 1. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, Gurti I, Esparraguera J. M., Buxeda I, Garrigós J., Cau Ontiveros M. A. (eds.), British Archaeological Reports International Series 1340, Archaeopress Publishing Ltd, Oxford, 636–646.
- Ugarković, M.** 2019, *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identiteti i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi, na otoku Visu (I)*, Katalogi i monografije Arheološkog muzeja u Splitu 6, Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju, Split – Zagreb.
- Ugarković, M., Konestra, A.** 2018, Hellenistic and Roman fine-wares from Soline bay on St. Clement island near Hvar, in: *Praetoria longe lateque lucentia. Zbornik radova posvećen Vlasti Begović povodom 65. obljetnice života*, Ugarković M. (ed.), Zbornik Instituta za arheologiju 8, Institut za arheologiju, Zagreb, 71–106.
- Ugarković, M., Konestra, A.** 2020, Stobreč, bedemi: preliminarni pregled keramičkih nalaza s istraživanja 2012. godine, in: *Okolica Kaštelanskog zaljeva u prošlosti*, Znanstveni skup Kaštela, 2. – 6. listopada 2017. godine, Kamenjarin I., Tončinić D. (eds.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 33, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 47–64.
- Ugarković, M., Konestra, A., Korić, M., Barbir, A., Visković, E.** 2022, Arheološko istraživanje u Ulici Ivana Pavla II (tzv. parcela Lupi) u Starome Gradu na otoku Hvaru (2021.), *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XVIII, 35–62.
- Ugarković, M., Visković, E.** 2018, Numizmatički nalazi s antičkog lokaliteta Soline na otoku Sv. Klement (Pakleni otoci, Hvar), *Diadora*, Vol. 32, 153–173.
- Ujčš Morgan, D.** 2011, Ancient Greek coin finds from Risan, in: *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité. V: Actes du Ve colloque international de Grenoble (8–11 octobre 2008)*, Vol. 1, Lamboley J. L., Castiglioni M. P. (eds.), Diffusion De Boccard, Paris, 115–132.
- Vukov, M.** 2017, Tegulae with stamps from the Pansiana workshop from Archaeological museum in Split, in: *Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru / Roman Pottery and Glass Manufactures. Production and Trade in the Adriatic region*, Zbornik III. Međunarodnog arheološkog kolokvija / Proceedings of the 3rd International Archaeological Colloquy, Crikvenica (Croatia), 4. – 5. 11. 2014, Zbornik Instituta za arheologiju 12, Lipovac Vrklijan G., Šiljeg B., Ožanić Roguljić I., Konestra A. (eds.), Muzej Grada Crikvenice, Institut za arheologiju, Crikvenica – Zagreb, 433–451.

Višnjić, J., Bekić, L., Pleština, I. 2010, Arheološka istraživanja na prostoru antičke uljare u uvali Marić (Porto Marriccio) kod Barbarige. Ranocarski gospodarski kompleks – utopište kasnoantičkog stanovništva, *Portal*, Vol. 1, 229–259.

Warner Slane, K., Kiriati, E. 2014, Kythera al fresco: middle and late Roman cooking pots from the Aegean region, in: *LRCW4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers*, Poulou Papadimitriou N., Nodarou E., Kilikoglou V. (eds.), British Archaeological Reports International Series 2616, Archaeopress Publishing Ltd, Oxford, 907–918.

Summary

The paper presents the results of the first trial archaeological excavations in the south-eastern suburbs of ancient Pharos, the present-day town of Stari Grad on the island of Hvar, where excavations were conducted within the CSF AdriaCos project in 2021. One of the tasks of the AdriaCos project is to identify the location of the Greek necropolis of Pharos. Considering that the necropolis should be located outside the city walls and that earlier research by the Museum of Stari Grad ascertained that a segment of the southern city wall near Remete Vrt and Trafostanica was not built in the 4th century BC but in a later Hellenistic period (Popović, Devlahović 2018: 391–392; Popović 2020: 109–111), the search for the necropolis focused on the area south of the presumed location of the “original” Pharos walls around the Church of St. Nicholas (Fig. 1), along the old road towards Dol. The locations were defined in an area which had no previous archaeological trenches, and still stood outside the town core and was mainly used for agricultural purposes (olive groves, vineyards etc.). These locations were then checked by detection dogs, and geophysical measurements were carried out at nearly the same positions. The positions of the trenches discussed in this paper were defined at the locations where the results of dog markings coincided with geophysical anomalies; they were explored in October and November 2021 (Fig. 2).

This zone falls within the scope of the Greek division of the Stari Grad Plain and is intersected by one of its axes that is followed by a local road. Trenches 10A-W, 10A-E, and 10A-E1 are situated in a young olive grove north of the XVIII longitudinal axis of the Greek land division. The ground level on this side of the road is much lower than the southern side of the road with trenches 10B and 10B-1. The paper provides a brief overview of the stratigraphy and the documented structures and artefacts from these trenches in order to define the chronology of use of this extramural space and the nature of activities that occurred there throughout a broad ancient period. It was established that the stratigraphy in trenches 10A-E1, 10B, and 10B1 was significantly disturbed because of the subsequent redeposition of soil and subsequent multiple deep excavations to plant vineyards; therefore, the diagnostic material found there

was not analysed in greater detail, except for special finds included in the general discussion of this type of material from Stari Grad. The other trenches provided diagnostic ceramic materials (fragments with a definable shape and/or type) that were defined according to their chronology and pottery classes (tableware, household ware, kitchenware, and amphorae) and based on analogies with the Adriatic or a broader Mediterranean area. The same process was applied to the glass finds. The finds are grouped by trenches; Table 1 provides a summarized overview based on the stratigraphy of each trench, while the textual part of the paper analyses the finds in chronological order. The numismatic finds from all the trenches are catalogued separately (Tab. 2), since it was necessary to specify particular features relevant for their proper analysis, as was the case with loomweights as well (Tab. 3).

Except for a cremation grave with weapons (the first archaeologically explored grave of Pharos, currently undergoing detailed analysis), the excavations did not provide any insight into a specific layer related to the Greek and Hellenistic period of the city of Pharos. This is not a surprise considering the disturbed stratigraphy, which is caused partly by the continuous use of the site in antiquity and partly by subsequent multiple excavations and fills in the context of more recent agricultural activities. However, it is evident that the mentioned period can be associated with the remains of a part of a structure from trench 10A-E (SJ 03 and 06), at least judging by the construction method, but it is impossible to determine its purpose and whether it was contemporary with the grave or from a slightly later period. On the other hand, the rare intact stratigraphy in trenches 10A-E and A-W indicates that, in late antiquity, it was the site of the construction of new structures as suggested by the remains of walls from (late?) antiquity in trench 10 A-W (SJ 07 and SJ 09); also, the finds of a grindstone, household pottery, and kitchenware, could indicate that the structure had also a residential character. The Pansiana-type tegula found in a layer of destruction debris (SJ 04), together with coins from the 4th century, might indicate an earlier Roman phase. However, we cannot rule out the possibility that the tegula was reused in a later period. Nevertheless, the finds from trench 10A-E, in the layers of plaster (SJ 06) and destruction debris (SJ 08) and under the stone paving (SJ 05), clearly indicate that the paving, probably related to the finds of a younger structure in the adjacent trench, could have been laid not earlier than the beginning of the 5th century. The described finds suggest that in the ancient period, no later than late antiquity, the use of the researched area changed from a funerary function to an economic/residential function, which it retained till our time. The important find of the grave remained largely preserved because it was located in a deep crack (beyond the reach of later activities), but SJ 11 (10A-W), which contained earlier finds together with fragments of ribbed amphorae from late antiquity, indicates that its surface or the surrounding

area might have been partially damaged by the use or alteration of the space in late antiquity.

Moreover, numerous artefacts, or at least the residual artefacts within later Roman layers, as well as those from the few undisturbed layers from late antiquity, contribute to the understanding of various aspects of the local diet, reflected in the use of local and imported tableware, household items, kitchenware, and amphorae. We should also mention the seven Greek ceramic loom weights, which constitute a valuable addition to the corpus of weaving-related finds.

However, it is worth noting the obvious absence of late Hellenistic or early Roman materials, suggesting that the highest intensity of use of this space should be associated with the periods between the 4th and 2nd centuries BC and late antiquity; alternatively, we could assume that any earlier finds were completely obliterated by later reconstructions and that there could have been a deliberate disposal of the waste generated during the earlier phases of the usage of this space. The fact is that the most numerous finds clearly belong to the last phase of its use, after which the space was abandoned or no longer used for settlement purposes.

The 11 coins are mostly well-preserved, made of copper and its alloys; almost all of them were reliably dated after the conservation process. Hellenistic coins from Greek-Illyrian mints predominate (seven coins from Pharos and of Ballaios), while the rest are (four) Roman coins, one of which might belong to the Republican era, and the other three to the imperial period. Roman imperial coins are represented only by coins from late antiquity (the 4th century). Overall, even though numismatic material generally holds limited interpretative value considering the disturbed and uncertain stratigraphic context, the publication of such finds helps complete the picture of currency circulation during the dynamic development of the city from the Hellenistic period of the 3rd and 2nd centuries BC, when the monetary structure of Pharos included not only the currency of Dyrrachium (Jeličić Radonić et al. 2017: 132-143), but also a significant share of epichoric emissions from the local Pharos mint and Ballaios's coins, up to late antiquity and the circulation of a large quantity of currency in the 4th century, which is usually interpreted as a consequence of intensive coinage due to rising inflation (Višnjić et al. 2010: 239-240).

Last but not least, concerning the Greek period of the city, we should address the finds of Greek iron arrows. Considering their dating and their position outside the city walls, it is tempting to place them within the context of historical narratives about conflicts between Greeks and the local population. However, the fact that they were not found within the defined layer (although one specimen lies on bedrock, which may have been part of a walking surface in that period) prevents placing them in the same context as the mentioned historical events. Therefore, it cannot be ruled out that these finds might be related, for instance, to training or hunting, as arrows were not

exclusively used as weapons of war. Nevertheless, they could doubtlessly be material remains of such conflicts and are certainly the only specimens of Greek weaponry from Pharos along with the finds from the nearby grave.

Finally, it can be pointed out that the material finds from the trenches excavated in 2021 within the framework of the CSF AdriaCos project in the south-eastern suburbs of ancient Pharos, along with the exceptional discovery of a grave, have provided new data on the topography, stratigraphy, and artefacts contributing to the understanding of the organization of the extramural space on the very edge of the Stari Grad Plain. The described structural remains and artifacts suggest dynamic spatial changes and a transition from a funerary function to an economic/residential function of the space, which has persisted until the present day.

Acknowledgements

This paper was co-financed by the Croatian Science Foundation through the project *Transforming the Adriatic cosmos: insularity, connection and formation of glocal identities of pre-Roman Dalmatia* (AdriaCos, UIP-2020-02-2419), carried out at the Institute of Archaeology in Zagreb.

We would like to thank our colleagues Igor Borzić and Miroslav Katić for their suggestions and comments about ceramics, as well as Marko Dizdar and Ivan-Radman Livaja for their help with the classification of weapons and for obtaining the literature. We also thank all the collaborators on the AdriaCos project and the external collaborators who participated in this research.

SONDA TRENCH	SLOJ LAYER	VRSTA / TIP KIND / TYPE	DATACIJA DATING	ILUSTRACIJA ILLUSTRATION
10A-E	1	Vrč / stolna amfora (lokalno?) Jug / table amphora (local?)	4. – 2. st. pr. Kr. 4 th – 2 nd century BC	T. 1: 1 Pl. 1: 1
		Amfora (prijelazna?) Amphora (so-called transitional?)	kasnije 4. – 3. st. pr. Kr. later 4 th – 3 rd century BC	T. 1: 2 Pl. 1: 2
		Amfora (Faros 2?) Amphora (Pharos 2?)	2. (poodmaklo?) i 1. st. pr. Kr. (later?) 2 nd and 1 st century BC	T. 1: 3 Pl. 1: 3
		Vrčić Juglet	antika (?) Graeco-Roman (?)	T. 1: 4 Pl. 1: 4
		Vrč / lonac Jug / pot	antika (?) Graeco-Roman (?)	T. 1: 5 Pl. 1: 5
		LRC, Form 8	450. – 510. AD 450–510	T. 1: 6 Pl. 1: 6
		ARS, Hayes 78	5. stoljeće 5 th century	T. 1: 7 Pl. 1: 7
		Keramički uteg Ceramic loomweight	grčko – helenistički Graeco – Hellenistic	sl. 4: 1 Fig. 4: 1
		Željezna strelica Iron arrow	Arhajsko-helenistička, najčešća u 5. i 4. st. pr. Kr. Archaic to Hellenistic, most common in 5 th and 4 th century BC	sl. 5: 1 Fig. 5: 1
		Novac, As (?) Coin, As (?)	Rimska republika (?) Roman Republic (?)	T. 9: 8; tab. 2: kat. br. 1 Pl. 9: 8; Tab. 2: cat. no. 1
		Novac, Teodozije I. (379. – 395.), AE4 kovan za caricu Eliju Flacilu (378. – 383.), <i>Heraclea</i> (?) Coin, Theodosius I (AD 379–395), AE4 minted for empress Aelia Flaccilla (AD 378–383), <i>Heraclea</i> (?)	378. – 383. AD 378–383	T. 9: 11; tab. 2: kat. br. 11 Pl. 9: 11; Tab. 2: cat. no. 11
	3	Skif, crnopremazana, dno Skyphos, black-coated, base	poodmaklo 4. – 3. st. pr. Kr. later 4 th – 3 rd century BC	T. 2: 1 Pl. 2: 1
		Poklopac ACW – C, Hayes 195 Lid ACW – C, Hayes 195	kraj 2. (?) – 3. stoljeće end of 2 nd – 3 rd century	T. 2: 2 Pl. 2: 2
		Amfora LR 2 Amphora LR 2	4. – 7. stoljeće 4 th – 7 th century	T. 2: 3 Pl. 2: 3
		Amfora Keay 25/Y Amphora Keay 25/Y	4. – polovina 5. stoljeća 4 th – mid-5 th century	T. 2: 4 Pl. 2: 4
		Keramički uteg Ceramic loomweight	helenizam Hellenistic	sl. 4: 9 Fig. 4: 9
		Ulomak dna staklene čaše Fragment of a base of a glass cup	5. – 7. stoljeće 5 th – 7 th century	T. 8: 5 Pl. 8: 5
		Ulomak ruba staklene boce / vrča Fragment of a rim of a glass bottle / jug	antika Roman	T. 8: 6 Pl. 8: 6
		Novac, Far (<i>Pharos</i>), AE Coin, Pharos, AE	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 9: 2; tab. 2: kat. br. 2 Pl. 9: 2; Tab. 2: cat. no. 2
	6	Skif, crnopremazana, dno Skyphos, black-coated, base	poodmaklo 4. – 3. st. pr. Kr. later 4 th – 3 rd century BC	T. 3: 1 Pl. 2: 1
		Zdjela, crnopremazana, dno Bowl, black-coated, base	4. st. pr. Kr. 4 th century BC	T. 3: 2 Pl. 3: 2
		Zdjelica (soljenka), crnopremazana Small bowl (salt cellar), black-coated	4. – 2. st. pr. Kr. 4 th – 2 nd century BC	T. 3: 3 Pl. 3: 3

SONDA TRENCH	SLOJ LAYER	VRSTA / TIP KIND / TYPE	DATACIJA DATING	ILUSTRACIJA ILLUSTRATION
		Tanjur, crnopremazana Plate, black-coated	sredina/druga polovina 4. st. mid-/ second half of 4 th century	T. 3: 4 Pl. 3: 4
		Tanjur, crnopremazana Plate, black-coated	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 3: 5 Pl. 3: 5
		Vrč / stolna amfora (lokalno?) Jug / table amphora (local?)	4. – 2. st. pr. Kr. 4 th – 2 nd century BC	T. 3: 6 Pl. 3: 6
		Afričko kućansko posuđe, Commune Type 24/Bassins dérivés du type Uzita 2 African common ware, Commune Type 24/Bassins dérivés du type Uzita 2	kraj 4. stoljeća end of 4 th century	T. 3: 7 Pl. 3: 7
		Ključ Key	rimski? Roman?	sl. 5: 5 Fig. 5: 5
		Igla Pin	antika (?) Graeco-Roman (?)	sl. 5: 3 Fig. 5: 3
		Igla Pin	antika? Graeco-Roman (?)	sl. 5: 4 Fig. 5: 4
	7	Skif, crnopremazana Skyphos, black-coated	4. – 3. st. pr. Kr. 4 th – 3 rd century BC	T. 4: 1 Pl. 4: 1
		Zdjelica, crnopremazana Small bowl, black-coated	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 4: 2 Pl. 4: 2
		ES B, Hayes 80	kraj 1. – prva polovina 2. stoljeća end of 1 st – first half of 2 nd century	T. 4: 3 Pl. 4: 3
		LR C, Form 2A	kasno 4. – početak 5. stoljeća late 4 th – beginning of 5 th century	T. 4: 4 Pl. 4: 4
		ARS, Hayes 61 A/B	5. stoljeće 5 th century	T. 4: 5 Pl. 4: 5
		LR C, Form 3F	6. stoljeće 6 th century	T. 4: 6 Pl. 4: 6
		Kaserola <i>Late Roman Micaceous Aegean Cooking Ware</i> Stewpot 17 Casserole <i>Late Roman Micaceous Aegean Cooking Ware</i> Stewpot 17	druga polovina 4. – prva polovina 6. stoljeća second half of 4 th – first half of 6 th century	T. 4: 7 Pl. 4: 7
		Amfora LR1 Amphora LR1	polovina 4. – polovina 7. stoljeća first half of 4 th – first half of 7 th century	T. 5: 1 Pl. 5: 1
		Novac, Balej (<i>Ballaos</i>), AE Coin, Ballaios, AE	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 9: 4; tab. 2: kat. br. 4 Pl. 9: 4; Tab. 2: cat. no. 4
		Novac, Konstantin I. (307. – 337.), <i>foliis</i> kovan za cezara Krispa Coin, Constantine I (AD 307–337), <i>foliis</i> minted for Caesar Crispus	321. AD 321	T. 9: 9; tab. 2: kat. br. 9 Pl. 9: 9; Tab. 2: cat. no. 9
	8	Afričko kućansko posuđe, Commune Type 13 C (Fulford Bowl 22 – 23 = C.A.T.H.M.A. A1) African common ware, Commune Type 13 C (Fulford Bowl 22 – 23 = C.A.T.H.M.A. A1)	prva polovina/sredina 5. stoljeća first half/mid-5 th century	T. 5: 2 Pl. 5: 2
	10A	Skif, crnopremazana, dno Skyphos, black-coated, base	podmaklo 4. – 3. st. pr. Kr. later 4 th – 3 rd century BC	T. 5: 3 Pl. 5: 3
		Zdjelica, crnopremazana Small bowl, black-coated	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 5: 4 Pl. 5: 4
		Čaša, crnopremazana Drinking cup, black-coated	4. – 2. st. pr. Kr. 4 th – 2 nd century BC	T. 5: 5 Pl. 5: 5
		Skif, crnopremazana Skyphos, black-coated	4. – 3. st. pr. Kr. 4 th – 3 rd century BC	T. 5: 6 Pl. 5: 6
		Zdjela (?), crnopremazana Bowl (?), black-coated	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 5: 7 Pl. 5: 7

SONDA TRENCH	SLOJ LAYER	VRSTA / TIP KIND / TYPE	DATACIJA DATING	ILUSTRACIJA ILLUSTRATION
		Otvoreni oblik, crnoplemazana Open shape, black-coated	4. – 2. st. pr. Kr. 4 th – 2 nd century BC	T. 5: 8 Pl. 5: 8
		Lonac – grubo kuhinjsko posuđe Pot – coarse cooking ware	1. – 3. stoljeće 1 st – 3 rd century	T. 6: 1 Pl. 6: 1
		Poklopac ACW – Hayes 195 u produkciji C Lid ACW – Hayes 195, production C	kraj 2. – 3. stoljeće end of 2 nd – 3 rd century	T. 6: 2 Pl. 6: 2
		<i>Ephesos Grey Coarse Ware</i> , Fulford 35 = C.A.T.H.M.A. B5	druga polovina 5. – početak 6. stoljeća second half of 5 th – beginning of 6 th century	T. 6: 3 Pl. 6: 3
		Lampa Lamp	antika Roman	T. 6: 4 Pl. 6: 4
		Lampa Lamp	antika Roman	T. 6: 5 Pl. 6: 5
		Lampa Lamp	antika Roman	T. 6: 6 Pl. 6: 6
	11	Crnoplemazana, dno Black-coated, base	4. – 3. st. pr. Kr. 4 th – 3 rd century BC	T. 6: 7 Pl. 6: 7
		Amfora Amphora	podmaklo 4. – 3. st. pr. Kr. late 4 th – 3 rd century BC	T. 6: 8 Pl. 6: 8
		Rodska amfora Rhodian amphora	1. st. pr. Kr. – 2. st. 1 st century BC – 2 nd century	T. 7: 1 Pl. 7: 1
		Novac, Far (<i>Pharos</i>), AE Coin, Pharos, AE	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 9: 1; tab. 2: kat. br. 1 Pl. 9: 1; Tab. 2: cat. no. 1
10A–W	2	Ulomak oboda čaše / lončića (?) Fragment of cup / pot (?) rim	(kasna) antika (late) Roman	T. 7: 2 Pl. 7: 2
		Poklopac – Tip Aquileia 4 Lid – Type Aquileia 4	1. – 2. stoljeće 1 st – 2 nd century	T. 7: 3 Pl. 7: 3
		Vrč, tip Aquileia Br2 Jug, type Aquileia Br2	rano rimsko razdoblje, uz mogući nastavak do kasne antike early Roman period, with possible conti- nuity until Late Roman	T. 7: 4 Pl. 7: 4
		Lonac, Tip Aquileia 34.4 Pot, Type Aquileia 34.4	4. – 7. stoljeće 4 th – 7 th century	T. 7: 5 Pl. 7: 5
		LRC/Form 3H	6. stoljeće 6 th century	T. 7: 6 Pl. 7: 6
		Ulomak dna staklene čaše Fragment of a glass cup base	5. – 7. stoljeće 5 th – 7 th century	T. 8: 7 Pl. 8: 7
	4	Tegula s pečatom PANSIANA Tile with PANSIANA stamp	Augustejsko doba (moguće od 43. g. pr. Kr.) Augustan period (conceivably from 43 BC)	sl. 6 Fig. 6
		Ulomak staklenog vrča Fragment of a glass jug	1. stoljeće (?) 1 st century (?)	T. 8: 8 Pl. 8: 8
		Ulomak dna boce Fragment of base from a glass bottle	1. – 4. stoljeće 1 st – 4 th century	T. 8: 9 Pl. 8: 9
		Novac, Konstantin I. (307. – 337.), <i>foliis</i> kovan za cezara Konstantina Drugog Coin, Constantine I (AD 307–337), <i>foliis</i> minted for Caesar Constantine Second	317. – 337. AD 317–337	T. 9: 10; tab. 2: kat. br. 10 Pl. 9: 10; Tab. 2: cat- no. 10

SONDA TRENCH	SLOJ LAYER	VRSTA / TIP KIND / TYPE	DATACIJA DATING	ILUSTRACIJA ILLUSTRATION
	4/8	Far (<i>Pharos</i>), prekov na novcu Baleja (<i>Ballaaios</i>), AE Pharos, overstrike on Ballaios coin, AE	sredina ili 2. polovina 2. stoljeća (?) mid- or second half of 2 nd century (?)	T. 9: 3; tab. 2: kat. br. 3 Pl. 9: 3; Tab. 2: cat. no. 3
	11	Vrč, crnopremazana Jug, black-coated	4. – 3. st. pr. Kr. 4 th – 3 rd century BC	T. 8: 1 Pl. 8: 1
		Vrč (lokalni?) Jug (local?)	4. – 2. st. pr. Kr. 4 th – 2 nd century BC	T. 8: 2 Pl. 8: 2
		ACW Hayes 197/Culinaire C/A Type 10	kraj 2. – 3. stoljeće end of 2 nd – 3 rd century	T. 8: 3 Pl. 8: 3
		ACW Hayes 181B/Culinaire B	prva polovina 3. stoljeća first half of 3 rd century	T. 8: 4 Pl. 8: 4
10B	1	Novac, Balej (<i>Ballaaios</i>) Coin, Ballaios	3. – 2. st. pr. Kr. 3 rd – 2 nd century BC	T. 9: 7; tab. 2: kat. br. 7 Pl. 9: 7; Tab. 2: cat. no. 7
	3	Keramički uteg Ceramic loomweight	/	sl. 4: 8 Fig. 4: 8
10B1	1	Keramički uteg Ceramic weight	grčko – helenistički Graeco – Hellenistic	sl. 4: 2 Fig. 4: 2
		Keramički uteg Ceramic weight	/	sl. 4: 3 Fig. 4: 3
	3	Željezna strelica Iron arrow	arhajsko-helenistička, najčešća u 5. i 4. st. pr. Kr. Archaic to Hellenistic, most common in 5 th and 4 th century BC	sl. 5: 2 Fig. 5: 2
		Keramički uteg Ceramic loomweight	grčko – helenistički Graeco – Hellenistic	sl. 4: 4 Fig. 4: 4
		Keramički uteg Ceramic loomweight	grčko – helenistički Graeco – Hellenistic	sl. 4: 5 Fig. 4: 5
		Keramički uteg Ceramic loomweight	grčko – helenistički Graeco – Hellenistic	sl. 4: 6 Fig. 4: 6
		Keramički uteg Ceramic loomweight	grčko – helenistički Graeco – Hellenistic	sl. 4: 7 Fig. 4: 7

Tab. 1 Pregled nalaza po sondama i stratigrafskim jedinicama (izradile: A. Konestra, M. Ugarković)
Tab. 1 Review of all finds according to findspot (trench and SU) (made by: A. Konestra, M. Ugarković)

Kat. br. / cat. no.	SONDA / TRENCH	SLOJ / br. nalaza (SJ, PN) / LAYER / find no. (SU, SF)	Opis / description	Datacija / dating	Ilustracija / illustration	Literatura / bibliography
1.	10A-E	SJ11/PN25	Far (<i>Pharos</i>), AE, 20,9 mm, 7,16 g, 3 h; Av. Glava muškarca udesno Rv. Kantaros, dolje u polju Φ-A / Pharos (<i>Pharos</i>), AE, 20,9 mm, 7,16 g, 3 h; Av. Male head to the right Rv. Kantharos, down in the field Φ-A	3. – 2. st. pr. Kr. / c. BC	T. 9: 1 / Pl. 9: 1	Brunšmid 1998: br. 40–51
2.	10A-E	SJ03/PN29a	Far (<i>Pharos</i>), AE, 19,5 mm, 6,25 g; Av. Muška glava udesno / Rv. Kantaros, dolje u polju Φ-A / Pharos (<i>Pharos</i>), AE, 19,5 mm, 6,25 g; Av. Male head to the right / Rv. Kantharos, below in the field Φ-A	3. – 2. st. pr. Kr. / c. BC	T. 9: 2 / Pl. 9: 2	Brunšmid 1998: br. 40–51
3.	10A-W	SJ04/08/PN06	Far (<i>Pharos</i>), prekov na novcu Baleja (<i>Ballaaios</i>), AE, 19,2 mm, 1,69 g, 12 h; Av. Muška glava udesno / Artemida s dva koplja, legenda lijevo [BA]ΛΛ[AIOY] Rv. Kantaros, dolje u polju Φ-A / Pharos (<i>Pharos</i>), overstrike on the coin of Ballaios (<i>Ballaaios</i>), AE, 19,2 mm, 1,69 g, 12 h; Av. Male head to the right / Artemis with two spears, legend to the left [BA] ΛΛ[AIOY] Rv. Kantharos, down in the field Φ-A	/	T. 9: 3 / Pl. 9: 3	Brunšmid 1998: br. 51
4.	10A-E	SJ07/PN12	Balej (<i>Ballaaios</i>), AE, 17,5 mm, 2,64 g, 12 h; Av. Muška glava ulijevo Rv. Artemida u sredini / Ballaaios (<i>Ballaaios</i>), AE, 17,5 mm, 2,64 g, 12 h; Av. Male head to the left Rv. Artemis in the centre	3. – 2. st. pr. Kr. / c. BC	T. 9: 4 / Pl. 9: 4	Brunšmid 1998: br. 15–22
5.	10A-E	PN29	Balej (<i>Ballaaios</i>), AE, 17,4 mm, 3,06 g, 8 h; Av. Muška glava s kovčavom kosom, ulijevo Rv. Artemida u iskoraku ulijevo, drži baklju i dva lovačka koplja / Ballaaios (<i>Ballaaios</i>), AE, 17,4 mm, 3,06 g, 8 h; Av. Male head to the left Rv. Artemis stepping out to the left, holding torch and two hunting spears	3. – 2. st. pr. Kr. / c. BC	T. 9: 5 / Pl. 9: 5	Brunšmid 1998: br. 11–13
6.	10A-E	PN13	Balej (<i>Ballaaios</i>), AE, 13,5 mm, 2,33 g, 12 h; Av. Muška glava s kovčavom kosom, udesno Rv. Artemida u kratkom hitonu, <i>en face</i> , drži baklju. Lijevo prema gore AIOY / Ballaaios (<i>Ballaaios</i>), AE, 13,5 mm, 2,33 g, 12 h; Av. Male head to the right Rv. Artemis in short chiton, <i>en face</i> , holding torch. Left AIOY	3. – 2. st. pr. Kr. / c. BC	T. 9: 6 / Pl. 9: 6	Brunšmid 1998: br. 42
7.	10B	SJ01/PN03	Balej (<i>Ballaaios</i>), AE, 12,0 mm, 1,85 g, 9 h / Ballaaios (<i>Ballaaios</i>), AE, 12,0 mm, 1,85 g, 9 h	3. – 2. st. pr. Kr. / c. BC	T. 9: 7 / Pl. 9: 7	Brunšmid 1998: br. 39–41, 43–45
8.	10A-E	SJ01/PN09	Rimska republika (?), as (?), polovica; 32,8 mm, 13,03 g; izlizan Av. Glava Jana (?) Rv. Pramac broda (?) / Roman Republic (?), as (?), half; 32,8 mm, 13,03 g; illegible Av. Head of Janus (?) Rv. Ship's bow (?)		T. 9: 8 / Pl. 9: 8	

Kat. br. / cat. no.	SONDA / TRENCH	SLOJ / br. nalaza (SJ, PN) / LAYER / find no. (SU, SF)	Opis / description	Datacija / dating	Ilustracija / illustration	Literatura / bibliography
9.	10A-E	SJ07/PN28	Konstantin I. (307. – 337.), <i>foliis</i> kovan za cezara Krispa, <i>Roma</i> ; 20,0 mm, 2,69 g, 6 h; Av. CRISPVS NOB CAES Ovjenčano poprsje cara, udesno Rv. CAESARVM NOSTRORVM U sredini se nalazi vijenac unutar kojeg je natpis VOT / V, u odsječku RT / Constantinus I (AD 307 – 337), <i>foliis</i> minted for Crispus as Caesar, <i>Roma</i> ; 20,0 mm, 2,69 g, 6 h; Av. CRISPVS NOB CAES Laureated bust of the emperor, right Rv. CAESARVM NOSTRORVM VOT / V in wreath, mintmark RT	321. / AD 321	T. 9: 9 / Pl. 9: 9	RIC VII 234
10.	10A-W	SJ04/PN05	Konstantin I. (307. – 337.), <i>foliis</i> kovan za cezara Konstantina Drugog; kovnica (?); 18,9 mm, 1,85 g, 6 h; Av. [CONS]TANTINVS [IVN NOB C] Ovjenčano poprsje udesno Rv. [CAE]SARVM NOSTRORV[M] U sredini se nalazi vijenac unutar kojeg je nečitljivi natpis, u odsječku [--] / Constantinus I (AD 307 – 337), <i>foliis</i> minted for Constantinus II as Caesar; mint (?); 18,9 mm, 1,85 g, 6 h; Av. [CONS]TANTINVS [IVN NOB C] Laureated bust to the right Rv. [CAE]SARVM NOSTRORV[M] Laurel wreath with illegible inscription in the centre, mintmark [--]	317. – 337. / AD 317–337	T. 9: 10 / Pl. 9: 10	RIC VII (?)
11.	10A-E	SJ01/PN10	Teodozije I. (379. – 395.), AE4 kovan za carica Eliju Flacilu, <i>Heraclea</i> (?); 13,5 mm, 0,97 g, 6 h; Av. AEL FLAC - [CILLA AVG] Poprsje carice s visokom frizurom, okrenuta udesno Rv. [SALVS REIPVBLICAE] Krilata Viktorija sjedi okrenuta udesno i drži štit na malom stupu, u odsječku SMHA (?) / Theodosius I (AD 379–395), AE4 minted for empress Aelia Flaccilla, <i>Heraclea</i> (?); 13,5 mm, 0,97 g, 6 h; Av. AEL FLAC - [CILLA AVG] Bust of empress with elaborated hairdress, standing right Rv. [SALVS REIPVBLICAE] Victoria seated right with shield set on column, mintmark SMHA (?)	378. – 383. / AD 378–383	T. 9: 11 / Pl. 9: 11	RIC IX 17 (?)

Tab. 2 Katalog novca (izradio: P. Domines Peter)

Tab. 2 Catalogue of coin finds (made by: P. Domines Peter)

Kat. br. / cat. no.	SONDA / TRENCH	SLOJ / LAYER	Dimenzije / dimensions	Datacija / dating	Ilustracija / illustration
1.	10A-E	1	t: 271,5 g, v: 11,4 cm, š: 5,7 cm	Grčko-helenistički / Graeco-Hellenistic	sl. / Fig. 4: 1
2.	10B1	1	t: 181,6 g, v: 9,4 cm, š: /	Grčko-helenistički / Graeco-Hellenistic	sl. / Fig. 4: 2
3.	10B1	1	t: 125,6 g, v: 9,5 cm, š: 3,9 cm	/	sl. / Fig. 4: 3
4.	10B1	3	t: 80,7 g, v: 6,5 cm, š: 3,6 cm	Grčko-helenistički / Graeco-Hellenistic	sl. / Fig. 4: 4
5.	10B1	3	t: 98,8 g, v: 7,6 cm, š: /	Grčko-helenistički / Graeco-Hellenistic	sl. / Fig. 4: 5
6.	10B1	3	t: 87,6 g; v, š: /	Grčko-helenistički / Graeco-Hellenistic	sl. / Fig. 4: 6
7.	10B1	3	t: 49,3 g, v, š: /	Grčko-helenistički / Graeco-Hellenistic	sl. / Fig. 4: 7
8.	10B	3	t: 94 g, v: 6,3 cm, š: 4,4 cm	/	sl. / Fig. 4: 8
9.	10A-E	3/6	t: 124,4 g, p: 7,9 cm, d: 2,2 cm	Helenistički / Hellenistic	sl. / Fig. 4: 9

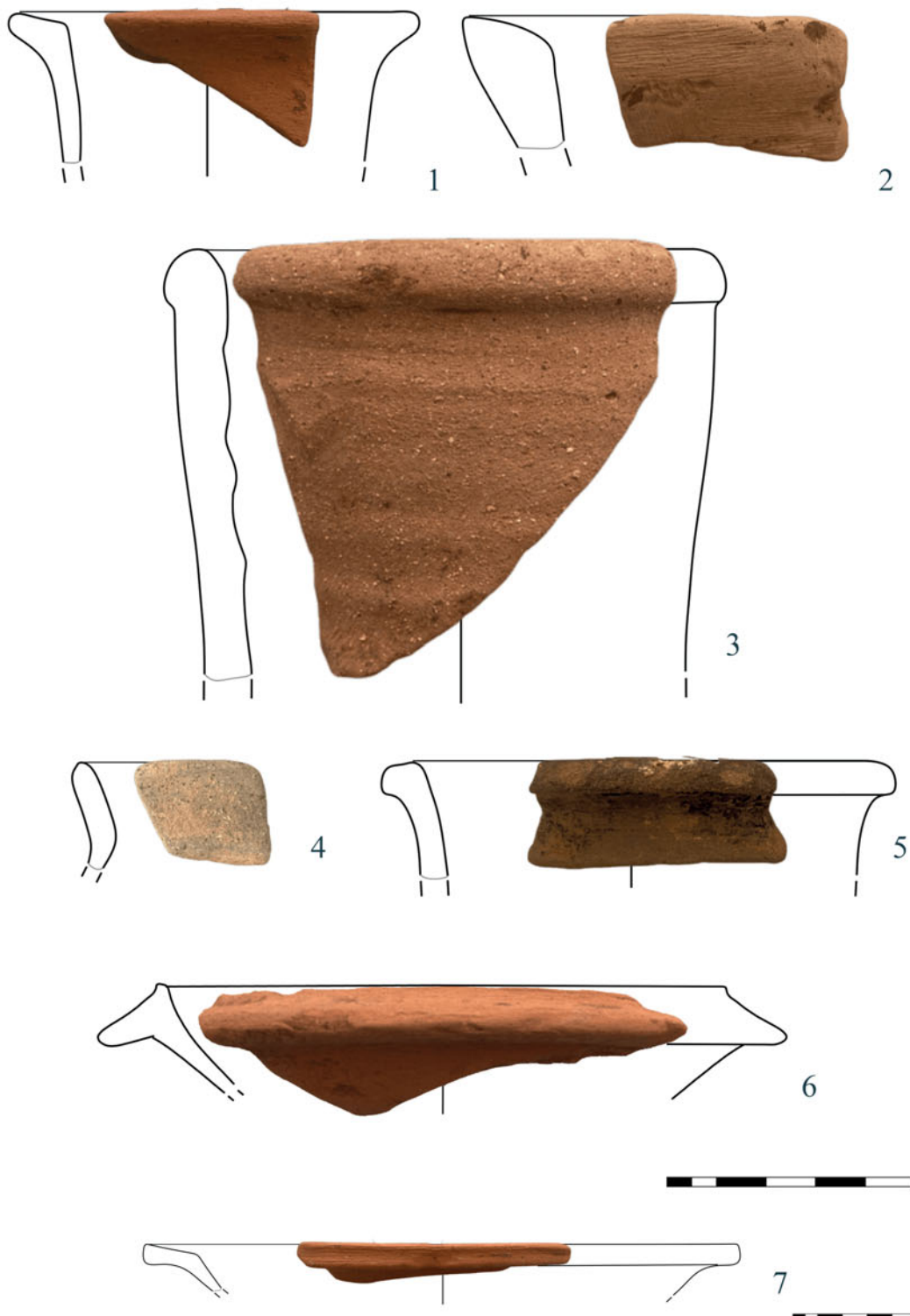
Tab. 3 Katalog keramičkih utega; t = težina; v = visina; š = širina; p = promjer; d = debljina (izradila: M. Korić)

Tab. 3 Catalogue of ceramic loom weights; t = weight; v = height; š = width; p = diameter; d = thickness (made by: M. Korić)

SGAC21

S 10A-E
SJ 01

T. 1

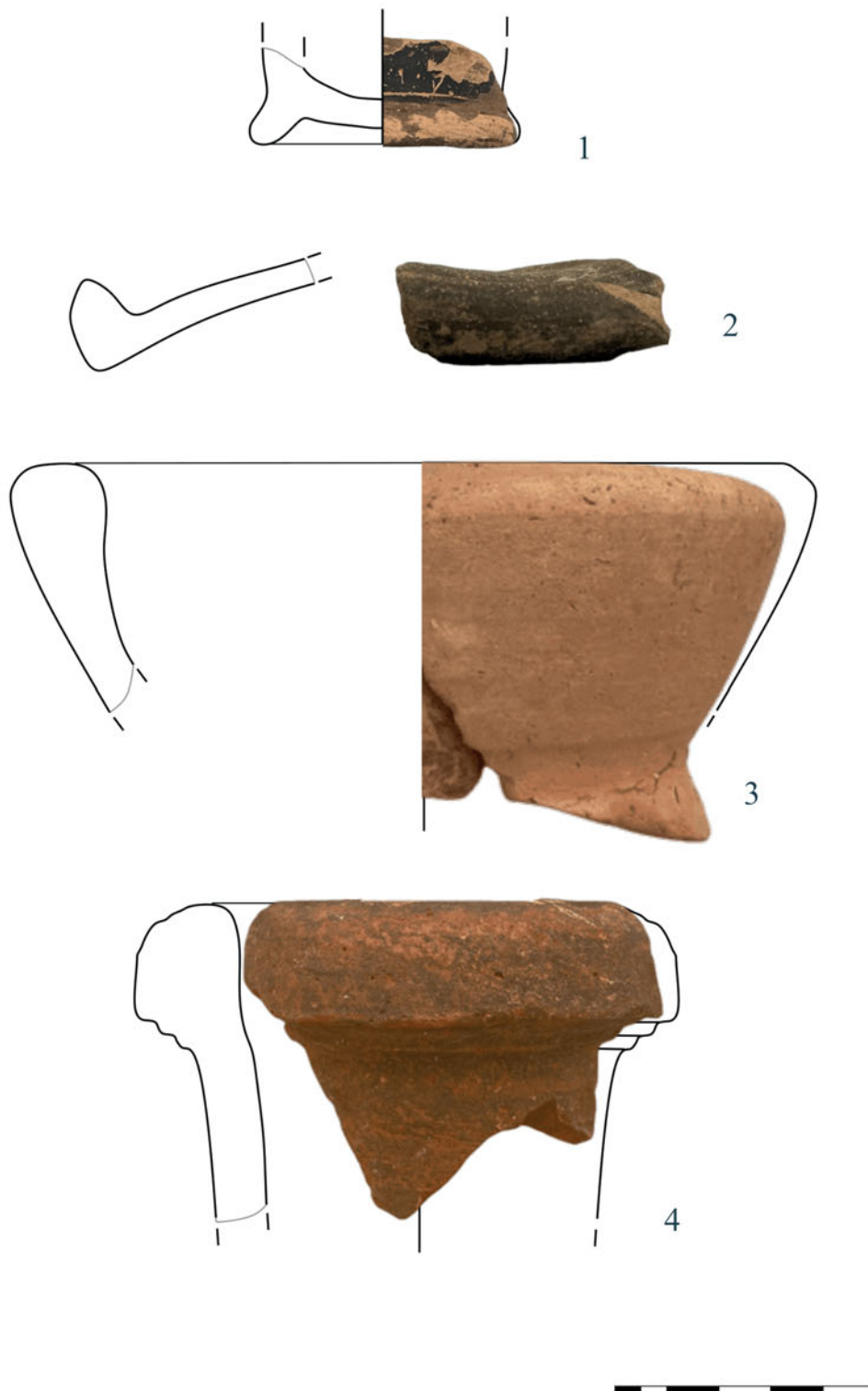

T. 1 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 1 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

SGAC21

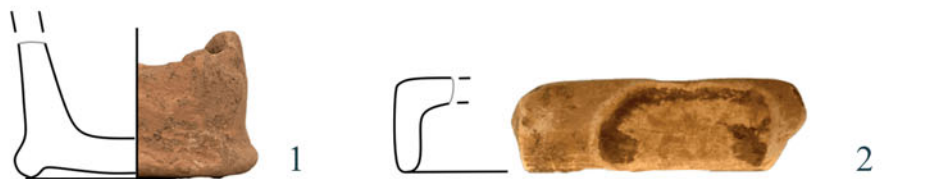
S 10A-E
SJ 03

T. 2

T. 2 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 2 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

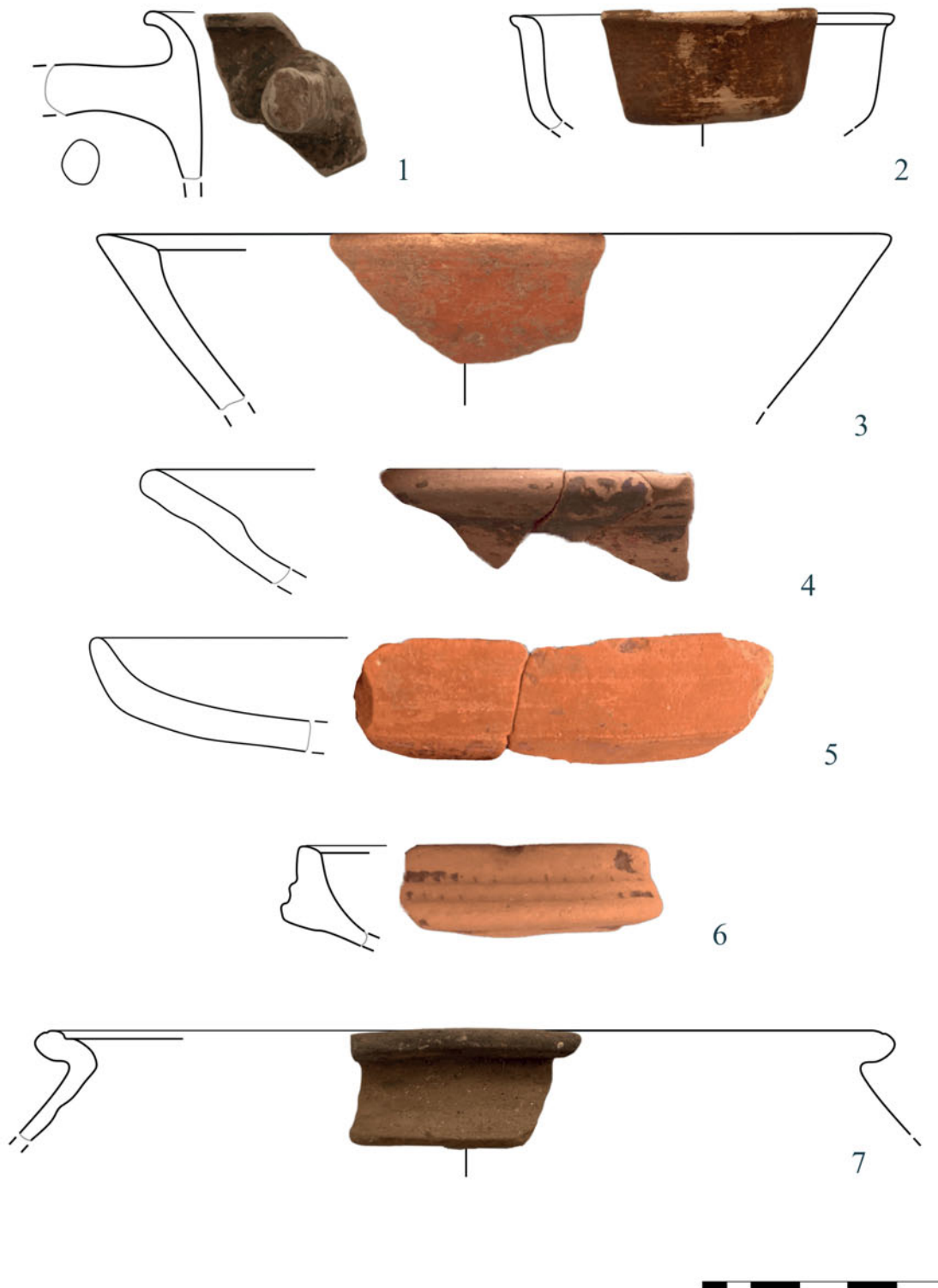
SGAC21S 10A-E
SJ 06**T. 3**

T. 3 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 3 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

SGAC21

S 10A-E
SJ 07

T. 4

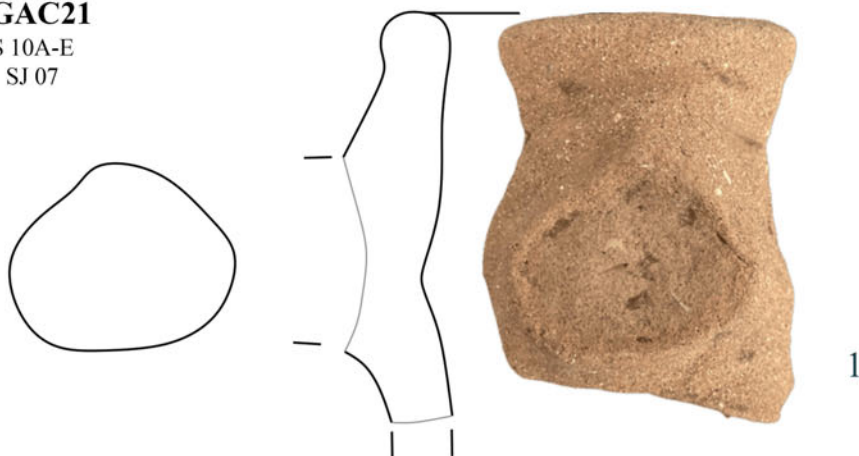
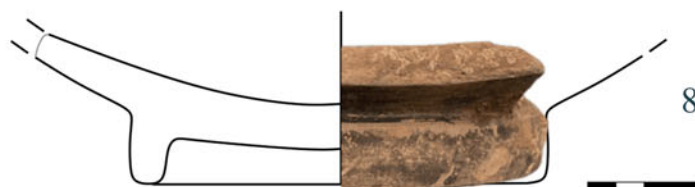

T. 4 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 4 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

SGAC21

S 10A-E
SJ 07

T. 5

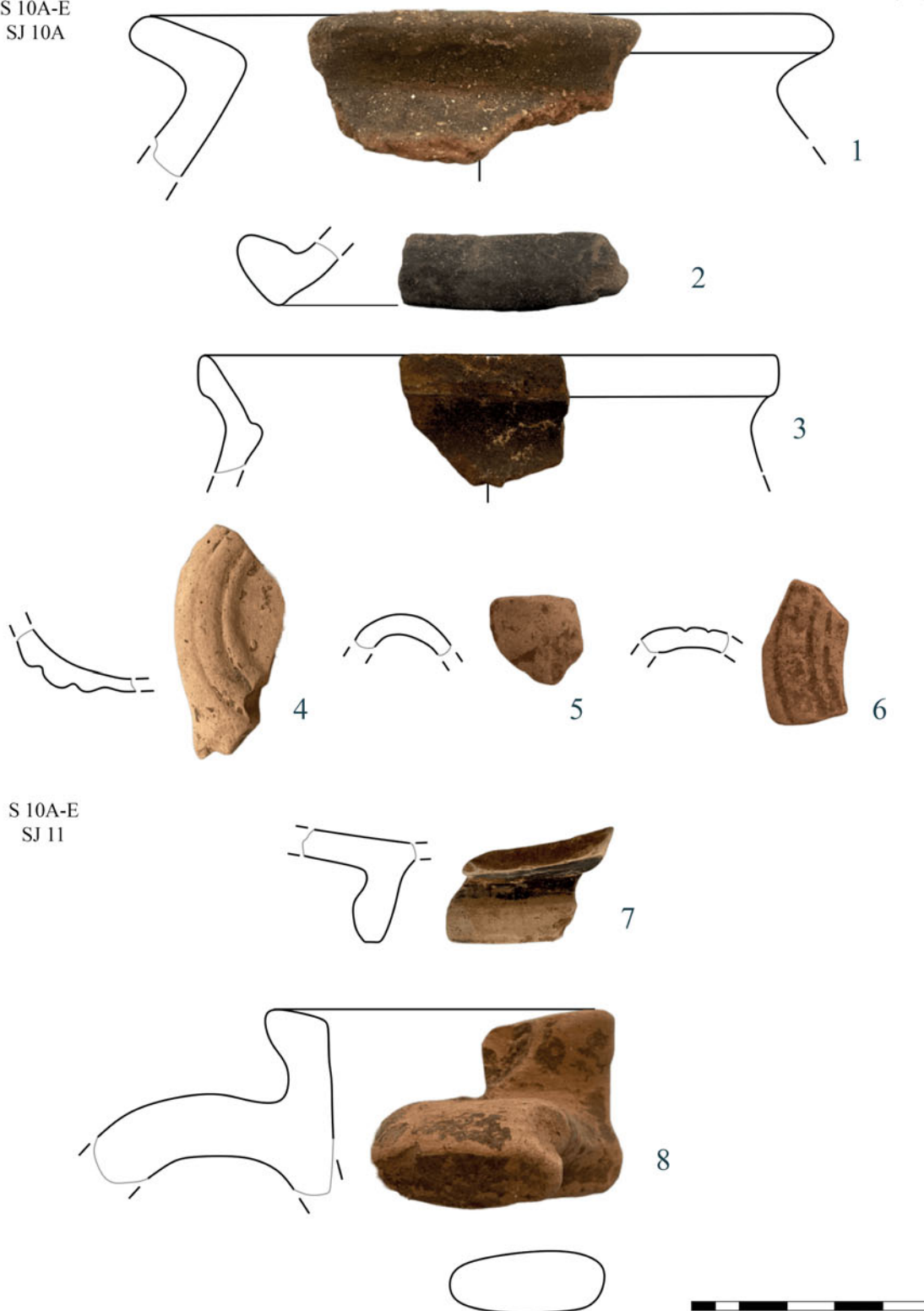
S 10A-E
SJ 08S 10A-E
SJ 10A

T. 6 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 6 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

SGAC21

S 10A-E
SJ 10A

T. 6

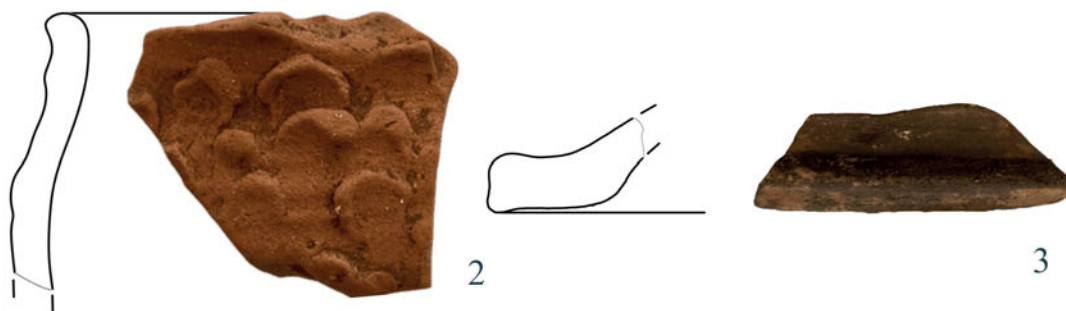
S 10A-E
SJ 11

T. 5 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 5 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

SGAC21

S 10A-E
SJ 11

1

S 10A-W
SJ 02

2

3

4

5

6

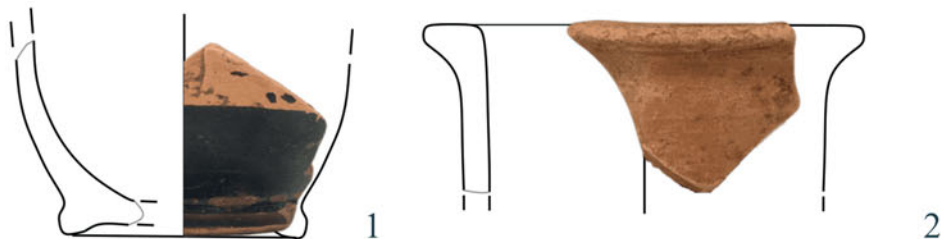

T. 7 Keramički nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 7 Ceramic finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

SGAC21

T. 8

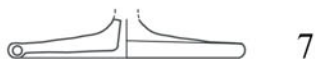
S 10A-W
SJ 11

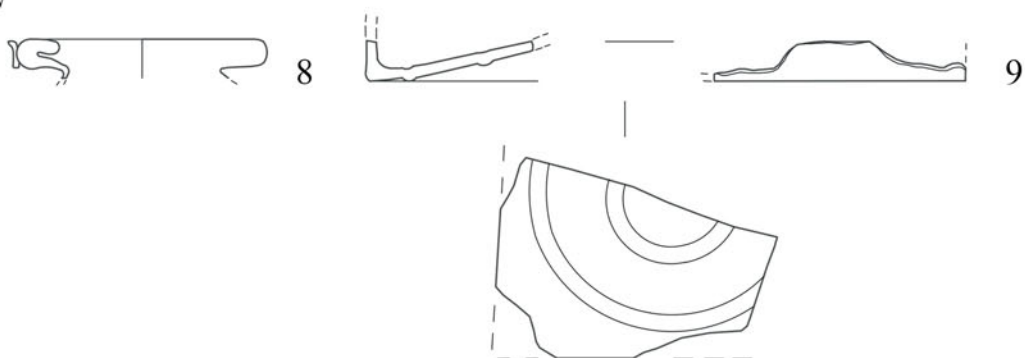
S 10A-E
SJ 03

S 10A-W
SJ 02

S 10A-W
SJ 04

T. 8 Keramički i stakleni nalazi (nacrtali i snimili: T. Kaličanin, K. Turkalj; prilagodili: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)
Pl. 8 Ceramic and glass finds (drawing and photo by: T. Kaličanin, K. Turkalj; adapted by: A. Konestra, J. Barbarić, M. Korić, K. Turkalj)

T. 9 Nalazi novca (snimio i obradio: P. Domines Peter)
Pl. 9 Coin finds (photo and layout: P. Domines Peter)